

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**PLATON'UN İDEALAR DÜNYASI, HZ. MUHAMMED'İN
HİRA MAĞARASI VE ALİCE'İN HARİKALAR
DİYARINDAN HAREKETLE HAKİKATİ ANLAMAK**

Yüksek Lisans

**Hazırlayan
Zeynep KARAKELLE**

**Danışman
Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI**

ARALIK 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Platon’un İdealar Dünyası, Hz. Muhammed’in Hira Mağarası ve Alice’in Harikalar Diyarından Hareketle Hakikati Anlamak” yüksek lisans tezini tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Zeynep KARAKELLE

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı :Platon'un İdealar Dünyası, Hz. Muhammed'in
Hira Mağarası ve Alice'in Harikalar Diyarından
Hareketle Hakikati Anlamak

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam **54** sayfalık kısmına ilişkin 01/12/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı **%10**'dur.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki **alıntılar** dâhil edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7)** kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/12/2023

Danışman: Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

Öğrenci: Zeynep KARAKELLE

KILAVUZA UYGUNLUK

“Platon’un İdealar Dünyası, Hz. Muhammed’in Hira Mağarası ve Alice’in Harikalar Dünyasından Hareketle Hakikati Anlamak” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Zeynep KARAKELLE

Danışman

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI danışmanlığında **Zeynep KARAKELLE** tarafından hazırlanan “**Platon’un İdealar Dünyası, Hz. Muhammed’in Hira Mağarası ve Alice’in Harikalar Diyarından Hareketle Hakikati Anlamak**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

01/12/2023

JÜRİ:

Danışman	: Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Sait KAR	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Haydar DÖLEK	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /.... tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu dünyanın ve kendi iç dünyasının nedenlerini, niçinlerini ve nasıllarını, bilmek isteyen insanlık için hakikat arayışı neredeyse kendisiyle benzer tarihten beri felsefenin ve pek çok dinin en temel uğraş alanı ve problemi olmuştur. İnsana anlam zemini sağlayan hakikati bir filozof, bir peygamber ve bir çocuk açısından ele aldığımız bu çalışmayla felsefenin, dinin ve masalın hakikat yollarının birbirlerine benzer evrelerden geçtiğini göstermeye çalıştık.

Tüm tez çalışmam süresince büyük bir özenle danışmanlığımı üstlenip, çalışmamın her aşamasında yol gösterip, en büyük katkıyı sağlayan, yüksek lisans eğitimim ve tez yazım sürecinde kıymetli bilgi, tecrübe ve tavsiyelerini benimle paylaşıp destek olan Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI 'ya ve tez savunmasında katkı ve destek sağlayan hocalarım; Sayın Doç. Dr. Sait KAR'a ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Haydar DÖLEK'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Eğitim hayatım ve tez çalışmam boyunca yanımda olan ve maddi manevi her açıdan desteklerini benimle paylaşan çok kıymetli annem, babam ve kardeşlerime teşekkür ederim.

Zeynep KARAKELLE, ERZİNCAN, 2023

**PLATON'UN İDEALAR DÜNYASI, HZ. MUHAMMED'İN HİRA MAĞARASI
VE ALICE'İN HARİKALAR DİYARINDAN HAREKETLE HAKİKATİ
ANLAMAK**

Zeynep KARAKELLE

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2023

Danışman: Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

ÖZET

Hakikat problemine din ve felsefe kendi disiplinleri çerçevesinde bir cevap arayışındadır. Bu ortak arayış farklı dönemlerde farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu araştırma ile bizim ortaya koymaya çalıştığımız esas amacımız; hakikate, din, felsefe ve masalın farklı farklı gittikleri yolun birbirlerine ne kadar benzediğini göstermek ve bu benzerliklerden hareketle hakikatin tekliğinin anlaşılabilceği iddiasını desteklemektir. Bu amaç için ilkçağ felsefesinin önemli ismi olan Platon ile felsefi yolun hakikat anlayışı, Semavi dinlerin sonuncusu olan İslam Dininin Peygamberi Hz. Muhammed ile de dini yolun hakikat anlayışı arasındaki benzerlikler ele alınıp değerlendirilecek ve hakikatin özüne giden yolların ortak evreleri sırasıyla ortaya koyulacaktır. Bu iki hakikat yolunun yanı sıra şimdiye kadar hakikat başlığı altında hiç ele alınmamış Alice Harikalar Diyarında kitabının başkahramanı olan Alice'in maceraları eklenecektir. Farklı dönemlerde, felsefe, din ve masal olmak üzere farklı anlayışların içinde çok benzer süreçle hakikate ulaşmayı amaçlayan Platon, Hz. Muhammed ve Alice'in geçtikleri evreler ve yollarının benzerlikleri, tek hakikat iddiasını desteklemekte oldukça önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alice Harikalar Diyarında Hakikat, Hz. Muhammed, Platon.

UNDERSTANDING TRUTH FROM PLATO’S WORLD OF IDEAS, PROPHET MUHAMMAD’S CAVE OF HIRA AND ALICE’S WONDERLAND

Zeynep KARAKELLE

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, December 2023

Supervisor: Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

ABSTRACT

He seeks an answer to the problem of truth within the framework of his own disciplines in religion and philosophy. This common quest has been addressed in different ways in different periods. The main purpose we are trying to reveal with this research is; the aim is to show how similar the paths taken by religion, philosophy and fairy tales to the truth are, and to support the claim that the uniqueness of the truth can be understood based on these similarities. For this purpose, the similarities between Plato, the important name of ancient philosophy, and the philosophical path's understanding of truth, and the similarities between the Prophet Muhammad, the prophet of Islam, the last of the Abrahamic religions, and the religious path's understanding of truth, will be discussed and compared, and the common stages of the paths leading to the essence of truth will be revealed respectively. In addition to these two paths of truth, the adventures of Alice, the protagonist of the book Alice in Wonderland, which has never been discussed under the title of truth, will be added. The similarities of the stages and paths of Plato, the Prophet Muhammad and Alice, who aimed to reach the truth through a very similar process in different periods, within different understandings of philosophy, religion and fairy tales, will play a very important role in supporting the claim of a single truth.

Keywords: Alice in Wonderland, Truth, Plato, Prophet Muhammad.

İÇİNDEKİLER

PLATON'UN İDEALARA DÜNYASI, HZ. MUHAMMED'İN HİRA MAĞARASI VE ALİCE'İN HARİKALAR DİYARINDAN HAREKETLE HAKİKATİ ANLAMAK

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKİKATE FELSEFİ YOLCULUK

1.1. Antikçağ 'da Felsefenin Ortaya Çıkışı ve Platon	10
1.1.1. Sofistler ve Platon.....	15
1.2. Platon ve Felsefi Hakikatin Evreleri.....	19
1.2.1. Platon Felsefesinde Hakikati Arama Evresi	20
1.2.2. Platon Felsefesinde Hakikatte Ayrışma Evresi	22
1.2.3. Platon Felsefesinde Hakikati Anlama Evresi	24

İKİNCİ BÖLÜM

HAKİKATE DİNİ YOLCULUK

2.1. İslamiyet'in Doğuşu ve Hz. Muhammed (s.a.v).....	27
---	----

2.2. Hz. Muhammed ve Dini Hakikatin Evreleri.....	32
2.2.1. Hz. Muhammed ve Dini Hakikati Arama Evresi	32
2.2.2. Hz. Muhammed ve Dini Hakikatte Ayrışma Evresi.....	34
2.2.3. Hz. Muhammed ve Dini Hakikati Anlama Evresi.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAKİKATE MASALSI YOLCULUK

3.1. Lewis Carroll ve Alice Harikalar Diyarında.....	38
3.2. Alice Harikalar Diyarı ve Hakikat Evreleri.....	41
3.2.1. Alice Masalında Hakikati Arama Evresi	41
3.2.2. Alice Masalında Hakikatin Ayrışma Evresi	44
3.2.3. Alice Masalında Hakikati Anlama Evresi	47
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	49
KAYNAKÇA.....	54
ÖZ GEÇMİŞ	59

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Bknz. : Bakınız

Hz. : Hazreti

S. : Sayı

s. : Sayfa

S.a.v. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

Çev. : Çeviren

GİRİŞ

Konunun Amacı ve Önemi

Platon'un İdealar Dünyası, Alice'in Harikalar Diyarı ve Hz. Muhammed'in Hira Mağarasından Hareketle Hakikati Anlamak başlığıyla yaptığımız bu çalışmamızın esas amacı; konu, kişi, zaman ve muhteva olarak birbirinden farklı olan bu üç alanın hakikat anlayışlarını karşılaştırarak benzerliklerinden hareketle, tek hakikat iddiamızı ve bu hakikate ulaşma yolculuğunun üç evresini olan 1. Arama 2. Ayırışma 3. Anlama evrelerini ortaya koymaktır. Yani çalışmamızın amacı; felsefi, dini ve masalsı yönden hakikate ulaşmak için bir yol oluşturmaktır. Bununla birlikte de bu yolun evrelerini felsefi olarak Platon, dini olarak Hz. Muhammed ve masalsı olarak da Alice ile ortaya koymaktır.

Çalışmamızı hakikati konu alan öteki çalışmalardan ayıran en temel fark ise şudur: Şimdiye kadar yapılan hakikatle ilgili çalışmalarda dini ve felsefi yönden ele alınan hakikat problemini, Alice Harikalar Diyarı kitabı özelinde masalsı yönden ele almaktır. Ama bu masalsı yön basit bir “çocuk” masalı olmanın çok ötesindedir. Bu masalsı yönü temsil eden Alice Harikalar Diyarı kitabı yayınlandığı tarihten itibaren “çocuk” kitabı sanılmasının aksine kitabın yazarı Lewis Carroll, Oxford kolejinden dereceyle mezun ve matematik alanında doçentlik unvanına sahip ünlü bir matematikçi ve mantıkçı olmasının yanı sıra, kitabın içinde bulunan çeşitli metaforlar* Alice Harikalar Diyarında kitabını sadece bir “çocuk” kitabı olmaktan çıkıyor.

Çalışmamızı farklı kılan bir diğer özellik ise; dini, felsefi ve masalsı yönden ele alınan hakikat problemini isimlerle spesifikleştirerek incelemektir. Bunun için dini yönden ele alınan kişi; insanlık tarihini en çok etkileyen ve değiştiren isimlerin listesinde birinci sırada yer alan¹ İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'dir. Felsefi yönden ele alınan isim; Whitehead 'in tüm felsefe tarihinin kendisine düşülmüş dipnotlardan ibaret olduğunu söylediği² İlkçağ filozofu Platon'dur. Şimdiye kadar hakikat problemine bir çözüm yolu olarak düşünülmemiş masalsı yönden ele alınan isim ise; Lewis Carroll'un Alice Harikalar Diyarında kitabının başkarakteri Alice'tir.

* Bu metaforlar çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylıca incelenmiştir.

¹ Michael H. Hart, *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History*, (New York City, Hart Publishing Company, 1992).

² Alfred N. Whitehead, *Process and Reality*, ed. David Griffin Ray, (USA, The Free Press, 1979), 39.

Çalışmamızın ana başlıkları olan Platon, Hz. Muhammed ve Alice ayrı ayrı konular olarak pek çok çalışmanın öznelere olmuşturlardır. İlk olarak Platon hakkında felsefi düşünce tarihi boyunca pek çok şey yazılmıştır ve onu anlamak için çaba gösterilmiştir. Örneğin; nasıl bir aile ve toplumda yaşadığı, neden felsefe yaptığı, siyasetle birlikte iyi bir devleti temellendirmeye çalışması, yazdığı metinlerin içerikleriyle beraber hangisinin gerçekten kendisine ait olduğu, hocası Sokrates’le olan ilişkisi, Platon’u idealist bir filozof yapan idealar öğretisi ve daha birçok başlık altında Platon’dan bahsedilmiştir.³

İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed hakkında da tarihin pek çok döneminde çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışma konularının bazıları şunlardır: Doğduğu coğrafyanın özellikleri, doğmadan önce meydana gelen mucizeler, çocukluğu, gençliği ve peygamber oluşu gibi konular çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Bunlarla beraber sadece Peygamberimizin sözleri üzerine kurulu olan Hadis incelemeleri kendi başına ayrı bir ilim dalıdır.

Platon ve Hz. Muhammed’den yüzyıllar sonra L. Carroll ’un yazdığı Alice Harikalar Diyarı kitabı da çeşitli yönleriyle pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Örneğin; yazarın yaşadığı dönemden izleri içinde barındırmasından dolayı bir kara mizah olarak, sinemoloji ve filmoloji alanlarında, içinde bulundurduğu nesnelerin neyi ifade ettiği konusunda, Alice’in bir kız çocuğu oluşuyla beraber dönemin kadın algısı hakkında, kitabın içindeki karakterlerden kraliçe karakteriyle ilgili olarak Viktorya dönemi eleştirisi olması hakkında ve psikoloji alanı da dahil olmak üzere daha pek çok alanda çalışmalar yapılmıştır. Ancak Platon, Hz. Muhammed ve Alice’i tek konu başlığı altında ele alıp benzerlikleri üzerinden hakikati evreleştirerek anlamaya çalışma fikri çalışmamıza özgüdür.

Üstte bahsedildiği üzere çalışmamızı farklılaştıran bir diğer özellik ise; hakikate ulaşma yolculuğunu evreleştirmektir. Arama, ayrışma ve anlama olarak isimlendirdiğimiz bu üç evre, Platon, Hz. Muhammed ve Alice’in hakikate ulaşma yolculuklarında ki benzerliklerden hareketle oluşturduğumuz genel hakikat evreleridir.

³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020), 197-427.

Tüm bu önemli farklılıklarıyla hakikat problemini ele alan çalışmamızın nihai hedefi; birbirinden farklı olan bu yolların benzerlikleri aracılığıyla hakikatin özünün bir ve aynı olabileceğini göstermektir.

Yöntem ve Kaynaklar

Sonucunda hakikatin birliği ve bu hakikate giden yolun evrelerinin ne olduğunu açıklamaya çalıştığımız tezimizin yöntemi; hakikatin dini, felsefi ve masalsı parçalarından hareketle, hakikatin bütününe özünde ne olduğunu ortaya koymaya çalışan tümevarımsal bir yöntemdir. Çalışmamızda hakikatin bütününe anlamlandırabilmek için ele alınacak dini, felsefi ve masalsı yönlerin benzerliklerini gösterebilmek amacıyla öncelikle hakikatin genel anlamda ne olduğu ortaya konulacaktır. Hakikatin ne olduğu ve hakikat probleminden sonra sırasıyla ele alınacak konular şu şekildedir: Çalışmamızın birinci bölümü olan “Hakikate Felsefi Yolculuk” başlığı altında; ‘Felsefenin nasıl ortaya çıktığı ve Platon’a kadar nasıl geldiği?’, ‘Platon’un felsefesinin nasıl ve neden ortaya çıktığı?’, ‘Platon felsefesindeki hakikat anlayışının nasıl olduğu?’, ‘Platon’un idealar öğretisini neden oluşturduğu?’ ve ‘mağara alegorisinin ideaları nasıl açıkladığı?’ gibi sorulara cevap verilecektir. Böylece Platon özelinde felsefenin hakikat anlayışı anlaşılmış olacaktır. Bununla beraber Platon felsefesinin hakikat evreleri de birinci bölümde yer almaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümü olan “Hakikate Dini Yolculuk” başlığı altında; ‘Din kavramının, İslam dininin, Peygamberin ve vahyin ne anlam ifade ettiği?’, ‘Hz. Muhammed’in yaşadığı dönemin şartları ve Peygamberimizin ilk vahyini nasıl aldığı?’, ‘Kur’an’ı Kerim’de geçen hakikat ve hikmet kavramlarının nasıl anlaşıldığı?’ soruları cevaplandırılacaktır. Bu sayede İslam dini Peygamberi Hz. Muhammed elçiliğiyle indirilen vahyin-dinin hakikat anlayışı ortaya konulacaktır. Hz. Muhammed özelinde dini hakikatin evreleri de ikinci bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü ise “Hakikate Masalsı Yolculuk” başlığıyla Alice Harikalar Diyarında kitabının hakikat anlayışı oluşturacaktır. Bu bölümde cevaplandırılacak sorular ise şunlardır: ‘Alice Harikalar Diyarı kitabı yazarı kimdir ve kitabı neden yazmıştır?’, ‘Kitabın konusunun ne olduğu ve neyi anlattığı?’, ‘Kitabın içindeki metaforların ne anlama geldiği?’. Tüm bu sorular Alice’in Harikalar Diyarının nasıl bir hakikat yolculuğu olduğunu anlamak doğrultusunda üçüncü bölümde

cevaplandırılacaktır. Devamında ise hakikat evreleri Alice Harikalar Diyarında masalından hareketle ele alınacaktır.

Çalışmamızın sonuç bölümüyle yapacağımız şey ise tüm bu bölümlerden elde edilen bulgularla felsefenin yüzyıllardır içinde olduğu yolunun, dinin dosdoğru yolunun ve Alice'in maceralarla dolu yolunun çalışmamızın temel tezi olan tek hakikat anlayışına çıktığını göstermektir.

Çalışmamızın bölüm başlıklarını birer “yolculuk” olarak isimlendirmemizin ise sebebi şu şekildedir: İnsan olarak, başka hiçbir varlıkla kıyaslanamayacak kadar değişken varlıklar olduğumuzu kabul edersek, asırlardır karşılaşılan problemlerin ve problemleri ele alıp işleyiş şekillerinin farklılaşması ve çoğalması normal olarak karşılanır.⁴ Bunun sonucu olarak problemleri ele alış şeklimizin yolları da onlara verdiğimiz cevapların yolları da farklılaşıp çoğalıyor ama bu bir sorun olmanın aksine zenginlik oluşturuyor. İbrahim Hakkı Aydın'ın ifade ettiği gibi önemli olan, hakikate ulaşmak için yolda olmak, çaba harcamak bunu da kolektif bilinçle yapmaktır.⁵ Nihai hakikate ulaştıran yolların çokluğu karışıklığa yol açmanın aksine yürümeyi kolaylaştırır.⁶ Çalışmamızın bölüm başlıkları bu yüzden; “Hakikate Felsefi Yolculuk”, “Hakikate Dini Yolculuk” ve “Hakikate Masalsı Yolculuk” şeklindedir. Böylece felsefe kendi yolunda, din kendi yolunda ve Alice ile anlatacağımız masalda kendi yolundan ayrılmadan aynı yere varabilirler. Aynı yere varırlar çünkü yollar ayrı olsa da, esasta ulaşmak istedikleri hakikat bir ve aynıdır. Bu aynı olan hakikate gidilen her bir yol kendine özgüdür ve kendi doğrularıyla yürür. Her bir yolun hakikate ulaşmak için kendi doğruları içinde ilerledikleri yollarının evreleriye çalışmamızda ele aldığımız başlıklar altında toplanabilir.

Çalışmamızda, hakikate ulaşmak için yürüdüğümüz üç farklı yol sonuçta aynı yere, tek bir hakikate çıkacaktır. Bununla beraber, üç yolda da aynı evrelerden geçilmiştir. 1. Evre; Arama, 2. Evre; Ayırışma ve 3. Evre; Anlama. Çalışmamızın sonuç bölümünde, ‘Neyi aradıkları?’, ‘Neden ayırıştıkları?’ ve ‘Neyi anladıkları?’ sorularıyla bu üç evre detaylıca incelenecektir.

⁴ İbrahim Hakkı Aydın, “Bir Felsefi Metafor ‘Yolda Olmak’”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VI, 1, (2006), 20.

⁵ İbrahim Hakkı Aydın, “Bir Felsefi Metafor”, 20.

⁶ İbrahim Hakkı Aydın, “Bir Felsefi Metafor”, 20.

Çalışmamızda kaynak olarak birincil temel kaynakların yanı sıra, hakikat, Platon, Hz. Muhammed ve Alice ile ilgili yazılmış çeşitli kaynaklardan, lisansüstü tezlerden, doktora tezlerinden, dergi makalelerinden ve konuyu kapsayan diğer kaynaklardan yararlanmaya gayret sarf ettik.

Kavram Olarak Hakikat ve Hakikat Problemi

İlkçağ filozofu Aristoteles, yüzyıllar öncesinden “insan doğal olarak bilmeye iştah duyar”⁷ derken, insanın bilmeye duyduğu isteğin bir yansıması olarak hakikat probleminin binlerce yıl insanlığın gündeminde olacağını tahmin etmiş gibidir. Kendini dahi bilmeden, bilinmezlerle dolu bu dünyaya gelen insan doğal olarak bilmek, hakikat olarak adlandırdığımız şey ise bir şekilde tezahür etmek ve bilinmek ister.⁸ Doğal olarak bilmek isteyen insanın en temelde bilmek istediği ve aradığı şey gaye ve anlamdır. Bilinmek isteyen hakikatin biz insanlara sunduğu şey ise bu gaye ve anlamın kendisidir. Çünkü insani varlığın anlam boyutu, fikri ve fiili bütün hayatına yön verirken, ruhsal hayatı da tamamen gayesi ile belirlenir.⁹ Belirli bir gayeye yönelmedikçe de, insanın düşünmesi, istemesi ve hayal kurması mümkün değildir.¹⁰ Anlam arayışındaki insan, “Ben neyim?” sorgulamasıyla başlar sorular sormaya ve bu sorular, “Ben ne tür bir varlığım?, Kimim?, Nereden geldim?, Doğmadan önce neredeydim?, Nereye gidiyorum?, Yaşamın anlamı nedir?, Ölüm bir çeşit son mudur?, İnsanlık, Dünya, Evren, bütün bu varlıklar nasıl var oldu?, Var olanlar sonlu mu değil mi?, varlığı sonlu olmayan bir varlık var mıdır?” şeklinde devam eder.¹¹ İnsanlık bu sorulara verdiği cevaplarla kendi yaşam tarzlarını, inançlarını, dinlerini, kültürlerini, kimlik ve kişiliklerini, hak, hukuk ve ahlaklarını ve hatta kaderlerini belirlerler.¹² Bu sorular ve cevapların ciddiyetle varlığını korumasından dolayı hakikat problemi, insanlığın ortak bir problemi olarak hala mevcudiyetini korumaktadır. Fazıl Karahan’ın dediği gibi; en ilkelinden en modernine bütün insanların kafasında mevcut olan bu sorular, birbirinden

⁷ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Y. Gurur Sev, (İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2015), 980a22.

⁸ Ahmet Albayrak, “Gerçeklik ve Geleniğin Açılımı Olarak Din ve İnsan”, III. Uluslararası Felsefe Kongresi-Gelenek, Demokrasi ve Felsefe, Gürkan Kaya (Bursa, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 2014), 55.

⁹ Fazıl Karahan, “İnsani Varlığın Hakikat Arayışı”, *Felsefe Dünyası*, 55, (2012), 166.

¹⁰ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, çev. Ayda Yörük, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 118.

¹¹ Fazıl Karahan, “İnsani Varlığın Hakikat Arayışı”, 166-167.

¹² Fazıl Karahan, “İnsani Varlığın Hakikat Arayışı”, 167.

farklı alanlar ve cevap arayış tarzları¹³ olsa da felsefe ve dinlerin ortak sorularıdır.¹⁴ Yani çalışmamızın ilerleyen kısımlarında da vurgulanacağı üzere hakikat arayışına insanı itekleyen temel mekanizma ortaktır.

Tüm düşünce tarihinde, felsefelerde ve dinlerde hakikat probleminin kendine nasıl yer bulduğunu açıklamadan önce hakikat kavramının ne olduğunu ortaya koymak gerekir.

İngilizce “truth”, Almanca “Wahrheit”, Fransızca “vérité”¹⁵ Latince “veritas” ve Yunanca “alêtheia”¹⁶ ifadelerine karşılık gelen hakikat kelimesi ‘hakk’ kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Hakk, sözlükte ilk olarak; “doğruluk, doğru ve gerçek olan, batıl karşıtı, adalet, insaf, maddi ve manevi kazanç, Allah, Cenâb-ı Hâlik, Hak Ta’âlâ”¹⁷ anlamlarına gelirken İhsan Fazlıoğlu’nun yorumuyla hakk sözcüğü “inkâr edilemeyecek şey” anlamında kullanılır.¹⁸ ‘İnkâr edilemeyecek şey’ anlamındaki “hakk” kökünden gelen hakikat ise sözlükte “bir işin doğrusu, gerçek, asıl, esas, gerçeklik”¹⁹ şeklinde tanımlanırken, Bedia Akarsu’ya göre hakikat; “önerme ve yargıların gerçeğe tekabül etmesi, fikir ve düşüncenin gerçekle uyuşması, düşüncenin kendi kendisiyle uyuşması, çelişik olmaması, düşüncenin gözlem ve deneyle doğrulanması” anlamlarına gelir.²⁰ Bu tanımlamanın da gösterdiği üzere hakikat kavramı, gerçeklik ve doğruluk ifadelerini de içeren geniş bir kavramdır.

“Hakikat” ve “gerçek” kavramları “gerçek, hakikat, doğru” anlamını veren eş anlamlı yapılar gibi dursalar da bu ifadeler arasında felsefi olarak da dilbilimsel olarak da ayrımlar vardır.²¹ Örneğin Hüseyin Suphi Erdem’e göre; “gerçek” kavramının gündelik hayattaki varlıkların yansıması ve bunun anlaşılmasıyla, “hakikat” kavramı varlığın özünü kavrama girişiminden doğan algılamalardır.²² Gerçekliğin görünüp

¹³ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, (Ankara, Akçağ Yayınları,2007), 18-31.

¹⁴ Fazıl Karahan, “İnsani Varlığın Hakikat Arayışı”, 168.

¹⁵ Nusret Hızır, “Kavram İncelemeleri IV Hakikat Kavramı Üzerine I”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 13/04, (1955), 57.

¹⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975).

¹⁷ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Ankara, Yargı Yayınevi, 2006), 557.

¹⁸ İhsan Fazlıoğlu, “Hakikat mi Gerçek mi: Hangisi Hakikidir? , *İtibar Dergisi*, 36, (2014), 36. <http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ih-san-fazlioglu-hakikat-mi-gercek-mi-hangisi-hakikidir.html>.

¹⁹ TDK Türkçe Sözlük, (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları,2005) Hakikat, 831.

²⁰ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, 53.

²¹ Hasan İsi, “ “Gerçek” ve “Hakikat” Sözcükleri Üzerine Felsefi ve Dilbilimsel İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, (2015), 181.

²² Hüseyin Suphi Erdem, “ Varlığın Cezbesinde Dil ve Hakikat-Nietzsche Değinileriyle”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (2012) 18.

tasavvur edilmemesi ve sadece görünürde kalma durumu “gerçek”, gerçeğin görülüp bunun sonucunda da tasavvur edilmesi durumu ise “hakikat” kavramını yansıtır ve dolayısıyla “gerçek ve doğru” olarak bilinen şeylerin ‘dış dünyada algıladığımız şeyler olması’ “gerçek” sözcüğünün “hakikat” kavramından ayrıştığı noktalardan biridir.²³

Hakikatin ne olduğunu anlamaya çalışmak İlkçağlardan itibaren, akıl varlığı olan insanın merkezindedir. Antikçağ filozofları, Homeros ve Hesiodos’tan aldıkları mitosların *alêtheia* yani hakikatle bağını koparıp, mitoslardan ayrı hakikatin tekliği ve değişmezliği düşüncesiyle, varlığa ilişkin ilk olarak “evrenin ana maddesinin ne olduğu” sorusunu sorarak *arkhe* problemini başlatmışlardır.²⁴ Onlar için varlığın değişmez özünün ne olduğunun cevabını bulmak demek; varlığa, öze, ilk ilke ve Tanrı’ya ait bilgiye ulaşmak yani hakikatin bilgisine sahip olmak demektir.²⁵ Bu düşünce geleneğinin içinden gelen Sofistler içinse hakikat açıkça yoktur, olsa bile bilinemez, bilinse de başkasına aktarılamaz, aktarılsa da anlaşılamaz dolayısıyla her şeyin ölçüsü olan insandır.²⁶ Bu Sofist zihniyetin iddialarının tam karşısında ise, hakikat vardır ve bilebiliriz iddialarıyla Antikçağ felsefesinin üç önemli ismi olan Sokrates, Platon ve Aristoteles yer almıştır.²⁷

Hakikat kavramı Ortaçağda tamamen dini bir anlama bürünerek, mutlak hakikat kabul edilen Tanrı ve Tanrıdan gelen mesaj (vahiy) ile açıklanıp temellendirilmeye çalışılmıştır.²⁸ İslamiyet’in altın çağını yaşadığı bu dönemde İslam filozofları da hakikat kavramıyla yakından ilgilenmişlerdir. Çağrıcı’nın İslam ansiklopedisinde hakikat tanımlaması “*gerçek, sabit ve doğru olmak; bir şeyi gerçekleştirmek*” anlamları şeklindeyken bunun yanı sıra, Arap dili yaygın kullanımında; “*ırz, namus, vefa, dostluk, bayrak, sancak*” gibi değerleri ifade eden anlamlarda da kullanılmaktadır.²⁹

Antikçağ Yunan felsefesinde epistemolojik bir kavram olan hakikat kavramı, Ortaçağ İslam felsefe tarihinde ise genellikle ontolojik bir kavram olarak ele alınır; tek,

²³ Hüseyin Suphi Erdem, “Varlığın Cezbesinde Dil ve Hakikat-Nietzsche Değiniyle”, 18.

²⁴ Kenan Yakupoğlu, “İnsanın Hakikat Arayışında Felsefenin Rolü Üzerine”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 25, (2015), 230.

²⁵ Kenan Yakupoğlu, “İnsanın Hakikat Arayışında Felsefenin Rolü Üzerine”, 230.

²⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a*, (İstanbul, Say Yayınları, 2020), 31-34.

²⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul, Remzi Kitapevi, 1993), 46-91.

²⁸ Anthony Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*, çev. Şeyma Yılmaz, (İstanbul, Küre Yayınları, 2017), 21-26.

²⁹ Mustafa Çağrıcı, “Hakikat”, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 15:177.

eşi ve benzeri olmayan Allah'ın zatının “hakikat” olduğu görüşüne inanılmıştır.³⁰ Bununla beraber hakikatin ne olduğunu bilmek, Peripatisyen (Meşşâî) anlayışa göre eşyanın varoluşunu bilmektir ve felsefede bu anlamda hakikate ulaştıran bir araçtır.³¹ Dolayısıyla yapılacak felsefenin en üstün ve değerli hali Hakkın ilmi olan ilk felsefedir çünkü O, bütün hakikatlerin ilki olan hakikattir.³²

Ortaçağ düşüncesinde Tanrı merkezli bir varlık tasavvuruyla ontolojik hakikat anlayışı geliştirilmişken Rönesans ile birlikte Batı'da yaşanan kırılmalar sonucunda ontoloji geri plana atılıp epistemoloji, hakikat arayışında merkezi konuma gelmiştir. Artık modern dönemde hakikat insan aklının merkezde olacağı epistemolojik bir uğraştır. Dinin yerine insan aklının ışığıyla anlaşılabilecek matematik ve fizik geçmiştir.

Modern dönemde hakikat kavramının merkezine düşünce (cogito) ve insan yerleşmiş, insan aklının ve düşüncesinin ötesinde aranacak bir hakikat kaynağına ihtiyaç kalmamışken, Descartes'çi bir yaklaşımla insan artık kendisini bile düşünce aracılığıyla keşfetmiş ve aklın ışığından başka hiçbir ışığa ihtiyaç duymayan aydınlanma dönemi, Kant'ın ifadesiyle “insanın rüştünü ispatladığı erginlik dönemi” iken bebeklik dönemi olan töze dayalı hakikat iddiaları ve bu iddiaların temsilcilerinin dönemi bitmiştir.³³ Böylece postmodernist düşünürler için, töze dayalı mutlak hakikat yerine, olgulara ve hatta olaylara dayalı gerçeklik vardır.³⁴

Tüm zamanların hakikat anlayışlarının ortaya koyulmasıyla görülmüştür ki, insanlık tarihinde hakikatin ne olduğu, bilinip bilinemeyeceği zaman zaman değişse de, hakikat problemiyle uğraşılmayan bir zaman olmamıştır. Hakikat kavramına ve tarih içindeki dönemlerde nasıl bir hakikat anlayışının olduğuna kısaca yer vermemizin amacı, çalışmamızın doğrultusunda hakikatin ne olduğuna birinci bölümde felsefi olarak, ikinci bölümde dini olarak ve üçüncü bölümde masalsi olarak bakılıp, sonuç kısmında ise bütüncül şekilde hakikati ele alacak olmamızdır.

³⁰ Hasan İsi, ““Gerçek” ve “Hakikat” Sözcükleri Üzerine Felsefi ve Dilbilimsel İnceleme”, 186.

³¹ M. Kazım Arıcan, “İbn Rüşd'ün Hakikat Öğretisi: ‘Çifte Hakikat’ ve ‘Hakikatin Birliği’ Tartışması, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, (2008), 228.

³² M. Kazım Arıcan, “İbn Rüşd'ün Hakikat Öğretisi”, 228.

³³ Ata Demir, *Felsefe ve Din Bilimleri Yazıları*, 99.

³⁴ Ata Demir, *Felsefe ve Din Bilimleri Yazıları*, 95.

Akıl sahibi ve düşünen insana ait olan felsefe bütün gücünü, değerini ve önemini hakikatle kurduğu ilişkiden alır.³⁵ Bu yüzden çalışmamızın birinci bölümü olan “Hakikate Felsefi Yolculuk”, Platon özelinde felsefi hakikati ortaya koyacaktır

³⁵ Kenan Yakupoğlu, “İnsanın Hakikat Arayışında Felsefenin Rolü Üzerine”, 224.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKİKATE FELSEFİ YOLCULUK

1.1. Antikçağ 'da Felsefenin Ortaya Çıkışı ve Platon

İnsan olarak dünyaya gelişimizden yaklaşık bir yıl sonra konuşmaya, cümleler kurabildiğimiz andan itibaren de soru sormaya başlarız. Soru sormamız veya sorgulamamız en basitten “Bu nedir?” sorusuyla başlayıp ve eğer bastırılmıyorsa ömür boyu devam eden bir etkinliğe dönüşür. Bu etkinliği sistematik, yöntemli ve tutarlı hale getirdiğimiz ölçüde de felsefeye girmiş oluruz. Soru sormak ve sorgulamak en az insanlıkla yaşıt olsa da, sistemli bir şekilde yapılan felsefenin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı tartışmalı bir problemdir. Varoluşçuluk akımının önemli ismi Karl Jaspers, mitosla olan bağlantısından felsefi düşüncenin ortaya çıkışının çok daha eski olmasıyla birlikte, yöntemsel düşünce olarak felsefenin tarihinin başlangıcının 2500 yıl öncesine kadar uzandığından bahseder.³⁶ Fakat felsefe veya diğer sosyal bilimler söz konusu olduğunda yani merkezinde tamamen insan olan disiplinlerde köken, başlangıçtan daha önemli bir yerdedir. Başlangıç tarihi olarak kesinlik verilemeyen sorgulama etkinliği felsefenin kökeniyse bellidir; merak ve hayret. Giambattista Vico’nun tabiriyle “Merak insanın doğuştan gelen özelliği, cehaletin kızı ve bilginin anasıdır. Zihnimizde bir hayret uyandığı zaman, örneğin, her nerede bir tabiat olayı görsek, mesela, bir kuyruklu yıldız, yalancı Güneş, bir öğle vakti yıldızı görsek, derhal bu şeyin ne anlama geldiğini sorma alışkanlığımız vardır.”³⁷ Vico’nun bu merak anlayışını destekler nitelikte Heidegger’ de felsefenin arkhesi olarak gördüğü hayreti³⁸ ve hayretin Yunanda felsefeyi başlatması hakkında şöyle der: “Hayret ettiğimizde kendimizi tutarız. Bu durumda elimiz kolumuz hareketsizlikle boğuşurken aynı

³⁶ Karl Jaspers, *Felsefe Konuşmaları*, çev. Abdurrahman Aliy, (İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2018), 15.

³⁷ Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, (Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007), 103.

³⁸ Martin Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?*, çev. Dürrin Tunç, (İstanbul, Logos Yayıncılık, 1990), 39

zamanda varolana karşı yaşadığımız bu çekim sayesinde varolan kendisini açar.”³⁹ Heidegger’in bu düşüncesinin yanı sıra yine Vico ’ya göre de hayret Yunan filozoflarının varlığa uygun şekilde konuşmalarına neden olmuş bir ruh halidir.

Arendt da Vico ve Heidegger ’in hayreti vurgulaması gibi, Yunan teorisinin başka her şeyden daha fazla hayret ve şaşkınlık ruh halinin bir uzantısı ve Yunan felsefesinin bu şaşkınlık halinin seçikleştirilmesi ve kavramsallaştırılması olduğunu söyler.⁴⁰ Felsefeyi Yunanda ortaya çıkaran tam olarak Vico, Heidegger ve Arendt’ın bahsettiği; insanın doğuştan gelen bu hayrete düşme, var olanların ne olduklarını merak etmek ve bunlardan hareketle araştırmak özelliklerinin tamamının onlarda bulunması olmuştur.⁴¹ Bu özellikleri kendisinde bulundurmasıyla beraber felsefenin Yunanda başlamasının tek sebebi de bu değildir.

Merak ve hayret insanlığın ortak ve doğal bir duygusu olduğundan, bu özellikleri kendinde barındıran Yunanda felsefe ortaya çıkmıştır lakin bu özelliklere sahip başka medeniyetlerde varken felsefenin tüm Antikçağ medeniyetleri içinden Yunanda ortaya çıkmasının başka sebepleri elbette vardır.⁴² Felsefenin neden Yunanda ortaya çıktığını anlayabilmek için Yunan toplumunun özelliklerini ve onların içinde yaşadıkları kültürü göz önünde bulundurmanız gerekir. Çünkü kültür; “çekirdekten yetişen bir bitki değil, merak, ihtiyaç ve ilgi tarafından yönlendirilen kesintisiz bir öğrenme süreci”⁴³ olduğundan, olayları anlamada önemli rol oynar. Yunanlılar, başka medeniyetlerden aldıklarını değiştirip, dönüştürmenin yanı sıra diğer medeniyetlerden farklı olarak, bilgiye duydukları merak, sadece pratik hayatın ihtiyaçlarını karşılamının çok daha ötesindedir. Onlar bilginin kendisini bizatihi kendisi için amaçlamış ve “bilmek için bilmek” anlayışını benimsemiş durumdalar.⁴⁴ Tam da bu yüzden Antik

³⁹ Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?* , 40.

⁴⁰ Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında: Siyasi Düşünce Konulu Sekiz Deneme*, çev. Bahadır Sina Şener, Onur Eylül Kara, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2014), 167.

⁴¹ Yusuf Köse, “Mitos ve Logos Bağlamında Platon’un Anamnesis Kuramı”, (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 24.

⁴² Köse, “Mitos ve Logos”, 17.

⁴³ Walter Burkert, *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*, çev. Mehmet Fatih Yavuz, (İstanbul, İthaki Yayınları, 2017), 191.

⁴⁴ Köse, “Mitos ve Logos”, 18-19.

Yunan felsefesi, binlerce yıldır, insanlığın içinden çıkamadığı konularda dönüp yardımını ve kılavuzluğunu istediği bir nokta olmuştur, olmaya da devam edecektir.⁴⁵

Merak ve hayretle Yunanda başlayan felsefe etkinliği, kelimenin özü itibarıyla Yunanca “philosophia”ya dayanır. Yunanca Philo (sevgi-sevme-love) ve Sophia (bilgelik-bilgi-bilmek-hikmet-wisdom)⁴⁶ kelimelerinin birleşimi olan felsefe “bilgelik sevgisi” (love of wisdom) olarak tanımlanır ve terimin anlamı Cevizci’nin yorumuyla “bilgeliği sevmek” (loving wisdom) ediminde belirgin hale gelir.⁴⁷ Tam olarak kesinliği olmamakla beraber “Philosophia” terimini ilk defa M.Ö. 6.yüzyılda Antik Yunan’da yaşayan matematikçi ve mistik filozof Pythagoras’ın kullandığı söylenir.⁴⁸ Philosophia kavramı ortaya ilk çıktığı zamanda iki tip insan vardı; bunlardan ilki sophia kelimesinden türetilen, bilgiye ve hakikate sahip olduğunu söyleyen ve buna inanan bilge anlamındaki “sophos”tur, diğeri ise; bilgiyi arayan, hakikati elde etmeye çalışan, çabalayan filozof anlamındaki “philosophos”tur.⁴⁹ Sophiayı, bilgiyi, bilgeliği ve hikmeti sevmek anlamında kullanılan Philosophia (felsefe) etkinliğini yapan sophos (bilge) değil, philosophos (filozof)’tur. Sophos (bilge) ile philosophos (filozof) arasında ki temel fark bilgiyle olan ilişkilerindedir. Sophos, bilgiye sahip olmakla birlikte daha Tanrıya ait bir özelliği vurgularken; Philosophia, bilgiye sahip olmaktan ziyade bilgiyi sevmeyi, bilgiye ulaşma çabasını vurgular.⁵⁰ Eski Yunanı diğer medeniyetlerden ayıran bir diğer unsurda tam olarak bu Philosophia ve Sophos farkıdır. Çünkü sophos etkinliği tüm medeniyetlerde mevcutken, Yunanlılar bundan farklı olarak, bilgiyi sevmeye, onun en doğru şeklini aramaya içlerinden gelen merak ve hayretle öncülük etmişlerdir. Onları içinde yaşadıkları dünyayı anlamaya, böyle bir araştırma sevgisine iten şey felsefenin kökenine koyduğumuz, olan biten karşısında duydukları hayrettir.⁵¹ Hayret, filozofu harekete geçiren temel mekanizma olarak felsefenin geçmişte de günümüzde de kökenindeki merkezi yerini korur, gelecekte de koruyacaktır.

⁴⁵ Ali Han Babuççu, “Presokratiklerden Platon’a Logos Kavramı”, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2016), 1.

⁴⁶ Fatma Yüce, “Sophialogos’tan Logosophia’ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 321-352.

⁴⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş*, (Ankara, Nobel Yayınları, 2015); Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları*, (İstanbul, Ensar Yayınları, 2011), 91.

⁴⁸ Fatma Yüce, “Sophialogos’tan Logosophia’ya”, 324.

⁴⁹ Köse, “Mitos ve Logos”, 61.

⁵⁰ Köse, “Mitos ve Logos”, 61.

⁵¹ Metin Becermen, “Sören Aabye Kierkegaard’da Felsefe ve Mitos İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 29.

Philosophia kelimesi pek çok kaynaktan ufak farklar olsa da “bilgelik sevgisi” olarak çevrilerek ortak bir anlam birliği sağlanır. Philo-sophia kelimesini oluşturan “philo” , “philia” kökünden gelerek, özü itibarıyla “dostluk” anlamında bir sevgiye karşılık gelir.⁵² Köse’nin yorumuyla bu dostluk, özü gereği sevdiği şey uğruna mücadele etmek, emek vermektir⁵³ ki anlama ve bilmeyi sağlayan bu emeği gösteren philosophos, hiç çaba göstermeden bilgiyi elde eden sophos’tan ayrılmadan bir diğer etken yine bu emektir.⁵⁴ Böylece kökeninde merak ve hayret olan felsefe için yani bilgeliliği sevmek ve ona ulaşmaya çalışmak için emek göstermek filozofun temel görevlerinden biri haline gelir.

Kelime anlamı “bilgelik sevgisi ”ne denk gelen felsefenin tam olarak ne olduğunu ortaya koymak felsefe etkinliğinin en karmaşık ve en zor problemi olmuştur. Bu yüzden ki ilk filozoflardan günümüze dek herkesçe tam anlamının ne olduğuna dair çeşitli tanımlamaları yapılmaya çalışılmıştır ve yapılmaya da devam edecektir. Her tanımlama belirli ölçüde tanımlanan kavrama sınır çizer. Esas işi her zaman kavramlarla olan felsefe etkinliğinin, bir kavram olarak sınırlarının keskin ve sabit bir şekilde çizilmesi de pek tabii zor hatta imkânsız olmuştur. Dolayısıyla, bilgelik sevgisiyle ilgili olan her bir filozof, felsefe kavramına kendi anlam çerçevelerine uygun şekillerde sınırlar çizmişlerdir. Yani felsefe tarihinde, her filozof ve düşün insanı felsefeyi kendi bakış açısına göre tanımlamıştır.⁵⁵ Felsefenin filozofların kendi bakış açısına göre farklı tanımlarının olması felsefenin zenginliğinin bir göstergesidir.⁵⁶ Her farklı tanımla felsefeye çizilmiş sınırlarda farklılaştığından, farklı tanımlamalar felsefe etkinliğinin sınırlarının ne kadar geniş ve esnek olduğunun da bir göstergesi olur.

Felsefeye zenginlik katan çeşitli tanımlamaların bazıları şu şekildedir: Herakleitos’a göre felsefe “tabiatı bilmek için hakikati söylemek ve kendini hesaba çekerek davranışları ona uydurmaktır”⁵⁷ ; Sokrates’e göre felsefe “kişinin neleri bilmediğini bilmektir”⁵⁸. Karl Jaspers’e göre felsefe “yolda olmak ve ölmeyi öğrenmek”

⁵² Köse, “Mitos ve Logos,” 61, (*Sophos Dipnot Bilgisi).

⁵³ Köse, “Mitos ve Logos”, 61, (*Sophos Dipnot Bilgisi).

⁵⁴ Martin Heidegger, *Felsefe Ne Demektir?* , *Hakikat Nedir? – Felsefi Fragmanlar*, çev. Medeni Beyaztaş, (İstanbul, Efkâr Yayınları, 2004), 27-38.

⁵⁵ Bolay, *Felsefeye Giriş*, 13-14.

⁵⁶ Yalçın Çetin, “Kur’an’da ve Felsefede Hikmet Kavramı”, *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, (2020), 12.

⁵⁷ Bolay, *Felsefeye Giriş*, 13.

⁵⁸ Osman Elmalı, H. Ömer Özden, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, (İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2012), 98-105.

anlamındayken Augustinus’a göre “Tanrıyı bilmek”, Anselmus için felsefe “inanılanı anlamaya çalışmak” , Hobbes için “doğru düşünmek”⁵⁹ ve Aristoteles içinse felsefe “hakikatin bilgisi, ilk nedenlerin ve en yüksek anlamda bilinebilir olan şeyin bilimidir”.⁶⁰ Tamamı bunlarla sınırlı olamayan Batı filozoflarının yanı sıra İslam filozofları da felsefeyi kendi doğru çerçevelerinden yani daha çok Tanrı, varlık ve insan çerçevesinde tanımlamışlardır.⁶¹

İslam düşünce tarihinde felsefe ve hikmet kelimeleri aralarında bazı farklar bulunmasıyla beraber, çoğu zaman aynı anlamda kullanılmış ve hatta hikmet kavramı felsefenin karşılığı olarak ele alınmıştır.⁶² Özellikle 9. yüzyılın sonundan itibaren pek çok İslam filozofu eserlerinin isimlerinde, erken devirde başlayan felsefe karşıtlığından dolayı Kur’an’da sık geçen hikmet kavramını felsefe yerine kullanmayı tercih etmişlerdir.⁶³ Bu sebeptendir ki bazı İslam filozoflarının tanımlarında felsefe yerine hikmet kavramı kullanılmıştır.

Bazı İslam filozoflarının felsefe tanımlamaları şu şekildedir: Kindi için felsefe “insanın kendini tanıması, gücü yettiği ölçüde, külli ve ebedi şeylerin hakikatlerini, mahiyet ve sebeplerini bilmektir”; ve “sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmetidir.”, Farabi’ye göre felsefe, “var olmaları bakımından varlıkların bilinmesi, varlıkların akılla kavranan ve kesin ispatlar aracılığıyla tasdik edilen bilgileri içine alan ilimdir.”, İbn Sina’ya göre felsefe; “nesnelerin hakikatlerine bir insanın vakıf olabileceği kadar vakıf olmaktır.”⁶⁴, İbnü’l Arabî’ye göre ise felsefe; “nesnelerin hakikatlerini, oldukları gibi bilmek ve onların varoluşları ile hüviyetleri konusunda hüküm vermek suretiyle, insan ruhunun olgunlaşmasıdır.”⁶⁵

Felsefenin ortaya çıkışı ve filozoflarca nasıl tanımlandığı konusu bu şekildedir. Şimdi ise sıra; Platon felsefesinin nasıl ortaya çıktığı ve onun felsefesinin ne olduğu konusudur. Tezimizin esas mevzusu olan hakikatin anlaşılması için birbiriyle benzerliklerini kuracağımız isimlerin ilki Platon’dur.

⁵⁹ Yalçın Çetin, “Kur’an’da ve Felsefede Hikmet Kavramı, 12.

⁶⁰ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul, Divan Kitap, 2017), 993a-996b, 10-20.

⁶¹ Özlem Bağdatlı, “Bilgelik ve Felsefe İlişkisi”, *Kesit Akademi Dergisi*, 16, (2018), 280-291.

⁶² Yalçın Çetin, “Kur’an’da ve Felsefede Hikmet Kavramı”, 14.

⁶³ Yalçın Çetin, “Kur’an’da ve Felsefede Hikmet Kavramı”, 14.

⁶⁴ Özlem Bağdatlı, “Bilgelik ve Felsefe İlişkisi”, 287.

⁶⁵ Nihat Keklik, *Türk İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*, (Ankara, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996), 17-19.

1.1.1. Sofistler ve Platon

Tarih sahnesinde hiçbir düşünce ve hiçbir fikir ortaya aniden çıkmamıştır. Her olayın ve her düşüncenin dolaylı yollarla da olsa bir sebebi, bir tetikleyicisi vardır. Bu yüzden ki düşünürler kendinden önceki zihniyeti eleştirerek kendi fikirlerini oluşturup var etmişlerdir. Kendinden önceki düşüncelere yönelttikleri eleştiriler birer sebep olarak, kendi düşünceleriyle sonuçlanmıştır. Platon ve onun idealar öğretisi de tamda bu şekilde ortaya çıkmıştır: kendinden önceki fikir dünyasının öğretilerini eleştirerek. Platon felsefesi, Sofist düşüncesinin, Sofistler ise; Doğa Filozoflarının eleştirisinin bir sonucudur. Doğal olarak Platon felsefesinin gerçek manada anlaşılmasının şartı, doğa filozoflarının ve devamında sofist düşüncelerinin doğru anlaşılmasıdır.

Düşünen ve akleden insanı felsefe yapmaya iten şey şimdi olduğu gibi başlangıçta da *hayret* olmuştur.⁶⁶ Bu hayret birtakım soruları da beraberinde getirmiştir ki bu sorulardan en önemlisi “nedir - ti estin?” sorusu olmuşken, Yunanlılar bir şeyin özüne yönelik sordukları nedir sorusuna ilk önce mitoslarla cevaplar verirken, mitoslar yeterli cevapları veremediğinden başka kaynak arayışına başlamışlardır.⁶⁷

Yunanda felsefe, *nedir* sorusunu ilk defa mitoslardan hariç bir cevap arayışıyla soran Thales tarafından başlatılmıştır. Thales, “var olanların ana ilkesi-*arkhesi* nedir?” sorusunu sorarak doğanın özünde ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. Homeros’un “Okyanus (tanrısı) her şeyin kaynağıdır.” sözü yerini Thales’te “Su her şeyin kaynağıdır.” sözüne bırakmıştır ve bu söz eskinin tekrarı gibi gözüксе de aslında yenidir çünkü su, mitoslardaki bir Tanrı değildir.⁶⁸ Bu sorgulama sayesinde yani doğanın özüne yönelik olan sorgulama sayesinde Thales, kendisinden sonra bu soruyu sorup cevaplayacak olan Anaksimandros ve Aneksimenes ile birlikte Doğa Filozofları olarak isimlendirilmişlerdir.

Arkhenin ne olduğu sorusuyla sınırlı kalmayan felsefenin ikinci en temel sorusu ise değişim olmuştur. Herakleitos ve Parmenides merkezli değişim sorunu, *mitostan logosa* geçişin anahtarı olmuştur. Herakleitos için dünya, olgusallığın bütünü hep akmakta olan bir akıntı gibidir ve hiçbir şey bir an bile bir dinginlik içerisinde

⁶⁶ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul, Sosyal Yayınları, 2012), 928b, 83.

⁶⁷ Köse, “Mitos ve Logos”, 25.

⁶⁸ Köse, “Mitos ve Logos”, 50.

değildir.⁶⁹ Yani Herakleitos’a göre, aynı ırmağa iki kez girilmez, ne ırmak, ne akan su, ne de biz aynı biz değilizdir.⁷⁰ Her şeyin aktığı ve bu akışın içinde de savaşılan karşıtların olduğu bir dünyada gerçek bir düşünür, değişmeden kalan yasaya-logosa ulaşabilmeliydi.⁷¹ Böylece logos kavramı ilk kez Herakleitos’ta kendini göstermiştir ve ona göre logos varlığın bir ilkesidir.⁷²

Sokrates veya Sofistler öncesi Yunan filozoflarının ilgisi esas mevzuları olan doğa, varlık ve oluş, değişim problemiyken, Sofistlerle beraber ilgi, insana, insanla ilgili olana, dine, ahlaka, siyasete, adet, gelenek ve kültüre dönmüştür.⁷³ Zaten Sofistleri ortaya çıkaran problemlerde insani problemlerdir.

Yunan toplumunda gelişen deniz ticareti sonucunda ortaya çıkan yeni nesil tüccar ve zanaatkâr burjuva sınıfı, soylularla olan mücadelesi sonucunda başta Atina olmak üzere bütün şehir devletinde siyasi, idari ve hukuki egemenliği eline alıp demokrasiyi iyiden iyiye geliştirmesiyle yönetimde söz sahibi olacak yurttaş sayısı artmış, yönetimde söz sahibi olacak insanların alacağı eğitim meselesi gündeme gelince Sofistler çözüm olarak ortaya çıkmışlardır.⁷⁴ Sofistler, pratik yaşam sorunlarıyla ilgilenip, geleneksel aristokratik değer yargılarını eleştiren ve büyük ölçüde demokratik içerikli savunan düşünürler olmuşlardır.⁷⁵ Onlar hem demokrasinin gelişip eğitilmiş insana duyulan ihtiyaçla ortaya çıkan eğitimci açığını doldurmuşlar hem de demokrasiyle önemli hale gelen yegâne sözün, insan sözü olduğunu tüm Yunana göstermişlerdir.⁷⁶ Bununla beraber Sofistlerin ortaya çıkmasının tüm sebebi siyasi olaylar değildir. Ahmet Arslan’ın görüşlerine göre; Sofistler öncesi Yunan felsefesi, bir evrim sürecini izleyip gelişimini tamamlayıp bir “tıkanma” noktasına gelmiştir ve nihayetinde bir buçuk yüzyıl boyunca açıldıkları eşya denizini araştırma ve soruşturmasından sonra, bu soruşturmaları gerçekleştiren kendisini masaya yatırması ve

⁶⁹ John Burnet, *Yunan Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul, İdea Yayınları, 2013), 111.

⁷⁰ Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak, (İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005), 91.

⁷¹ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon’a”, 83-97.

⁷² Köse, “Mitos ve Logos”, 54.

⁷³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon’a*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020), 10.

⁷⁴ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon’a”, 110.

⁷⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi*, (Ankara, V Yayınları, 1989), 52.

⁷⁶ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon’a”, 110.

insanla ilgili konulara önce belli bir yer daha sonra ise hâkim konum vermesi gerektiğini fark etmiştir.⁷⁷

Sofistler, kendilerinden önceki felsefenin temelinde bulunan kozmos, arkhe, oluş ve bozuluş konuları cüretkâr bir tavırla insanla değiştirip, insanı; onun meydana getirdiği dil, din, sanat, şiir, ahlak ve siyasetle birlikte toplumsal varlık olan insanı merkeze almışlardır.⁷⁸ Demokrasiyle beraber halk, eskisinden fazla olarak siyasetle iç içe hale gelmiştir ve dolayısıyla da üstünlük artık soyla değil sözle-logosla* sağlanırmıştır. Bu durum da Yunanda siyasette söz sahibi olmak isteyen kişiler bilgi birikimi kadar, düşünce ve konuşma alanında da bütünlüklü bir eğitime, hal ve davranış bakımından pratik bir terbiyeye ihtiyaç duymaktaydılar ve bu eğitimi vermeye en başından beri hazır olan isimlerse Sofistler olmuştur.⁷⁹ Politikaya katılımın ve bu bağlamda logosun-sözün böylesine önemli olduğu yerde, logosu kullanmaya yetkin olan kişiler olarak kendilerini sunan Sofistlerin önemi de büyük olacaktır.⁸⁰ Sofist (Sophistes) sözcüğü “bilgeliği öğreten kişi” anlamına gelir ve bu da onların kendilerine “Sofist” diyerek en başından insanlara bilgili kişi ve o bilgiyi öğretebilecekleri konusunda teminat vermişlerdir.⁸¹ Güvenç Şar’a göre yurttaşların devlet işlerine katılması ve kendi çıkarları doğrultusunda mahkemede bulunup kararın alınma sürecinde etkin rol oynaması ancak kuvvetli bir *rhetor* yeteneğiyle yani meydanlarda etkili şekilde logos kullanıp konuşmayla mümkündür.⁸²

Tam olarak topluluk içinde insanları ikna edici şekilde logosunu kullanan Sofistler için eski logos tipinin aksine kendilerinin logosu herhangi bir hakikate dayanmak zorunda değildi çünkü Sofistler için logosun dayanabileceği herhangi bir hakikatin mevcudiyeti söz konusu bile değildi.⁸³ Kendilerinden önceki filozoflardan olan Parmenides’in “varolmayanı dile getiremezsiniz, dile getirilen her şey vardır”

⁷⁷ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, 12.

⁷⁸ Eduard Zeller, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Aydoğan, (İstanbul, Say Yayınları, 2000), 109.

* “Logos” terimini tekbir sözcükle tanımlamak mümkün değildir. Logos; insanın söylediği, dile getirdiği şeydir. Bununla birlikte logos; konuşma, kavram, ifade, cümle, akıl ve düşünme, düşünce, düşüncenin ifade ettiği söz, bir sözün anlamı gibi çeşitli anlamlara gelir. Bknz: Cengiz Çakmak, “Platon’da Gerçekliği Tasvir Eden Önergelerin Yapısı Hakkında Bir Çalışma” ve Francis E. Peters, “*Antik Yunan Felsefe Sözlüğü*” çev. Hakkı Hüner, (İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2004), 208.

⁷⁹ Zeller, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 111.

⁸⁰ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon’a”, 113.

⁸¹ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon’a”, 112.

⁸² Güvenç Şar, “Dissoi Logoi Üzerine” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2013), 32-33.

⁸³ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon’a”, 113.

görüşünden hareketle Sofistler, bütün önermeleri aynı ölçüde doğru kabul ediyorlardı.⁸⁴ Tüm önermelere aynı doğruluk payını verdikleri için Sofist Protagoras'ın ifadesiyle “İnsan her şeyin ölçüsüdür, varolanların varolmalarının ve varolmayanların varolmamalarının.” dolayısıyla artık kesin bir yargıya hiçbir konuda varılamaz hale ve bir şeyin doğru, güzel, meşru olabilmesi kadar tam tersi yanlış, çirkin, gayrimeşru olabilme ihtimalide aynı derecede mümkün hale gelmiştir.

Protagoras'ın ifadeleriyle sallanan Yunan bilgi zemini, devamında Sofistlerin diğer en önemli temsilcisi olan Gorgias'ın “Hiçbir şey yoktur, bir şeyler varolsa bile bilinemez, bilinse dahi dile getirilip başkasına aktarılamaz, aktarılsa bile anlaşılabilir.” ifadeleriyle tamamen yerle bir olmuştur. Yunan sitesinin tüm değerleri, kendilerinden dolayı bir kıymeti olmadıkları anlayışıyla Sofistler tarafından yıkılıp mutlak bilginin yerine sadece ikna edici güce sahip, kişiden kişiye değişiklik gösteren *logos* geçmiştir. Yani rasyonel söz olarak *logosun*, rasyonalitesi ve kutsallığı bir kenara bırakılarak Sofistlerin en büyük silahı haline gelmiştir.⁸⁵ E. Zeller bu durumu şöyle anlatır; filozofların bilgi organı olarak kabul ettiği *logos* bir silah halindeydi ve en tehlikelisi de bu silah hakikat için değil tamamen çıkarlar doğrultusunda fayda görmek üzerine ikna etmek veya varolan bir fikri çürütmek için kullanılır haldeydi ki buna göre de ikna eden veya fikri çürüten kişinin becerisi o derece övülür durumundaydı.⁸⁶

Bu durumda hiçbir sanı nihai bir gerçeklik karşısında denetlenemez durumdadır⁸⁷ yani Sofistlerin olduğu yerde artık *alêtheia-hakikat* yoktur ve her şeyin ölçüsü olan insan, *logos* aracılığıyla bir *aletheialar-hakikatler* çokluğu yaratmaya muktedirdir.⁸⁸ Çalışmamızın hakikate giden yolculuğunu temsil edecek Platon tamda böyle bir ortamda kendi felsefesini oluşturacaktır. Sofistlerin mutlak bilgiyi yadsımaları, onların aksine Platon'un hocası olan Sokrates'in ahlak, cesaret, adalet gibi kavramların herkes için geçerli olan tümel kavramlar olduğunu savunması Platon'a giden yolu hazırlayan süreçlerdir.⁸⁹

⁸⁴ Cengiz Çakmak, “Platon Felsefesinde Anlam Problemi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1991), 158.

⁸⁵ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon'a”, 114.

⁸⁶ Zeller, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 112.

⁸⁷ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon'a”, 122.

⁸⁸ Rezzan İlke Yiğit, “Philosophy as Anti-Sophistic” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi University Institute of Social Sciens, 2004), 89.

⁸⁹ Ali Han Babuşçu, “Presokratiklerden Platon'a Logos Kavramı”, 122-123.

1.2. Platon ve Felsefi Hakikatin Evreleri

Tezimizde hakikate giden felsefi yolun ismi, R. W. Emorson'un "Felsefe Platon, Platon ise felsefe demektir." sözleriyle önemini anlattığı, İlkçağda felsefeyi sistemleştirerek ortaya çıkaran filozof Platon'dur.⁹⁰ Hristiyanlığın, İslam'ın ve Mistisizmin özünü Platonculuktan aldığını söyleyen Emorson, Platon'un tüm insanlığa ait olan bir değer olduğunu, Platonculuğunda tüm insanlığı etkileyen bir zihniyet yapısı olduğunu söyler.⁹¹ Platon'un felsefe için ne kadar önemli olduğundan bahseden tek isim Emorson değildir. Whitehead, bütün felsefe tarihinin "Platon'a düşülmüş dipnotlardan" ibaret olduğunu söylerken,⁹² Jonas ise Platon'un önemini şu ifadeleriyle ortaya koyar: "Platon'un etkisi felsefeciler için o denli büyüktür ki, onun önemi beğenelim ya da beğenmeyelim, bilelim ya da bilmeyelim hepimiz az ya da çok Platoncular olmamızda yatar; çünkü ulaştığı sonuçları reddetsek bile, görüşlerimiz onun problemleri ifade etme tarzı tarafından şekillendirilir."⁹³

Platon'un felsefe tarihinde önemi sadece kendisinden sonra gelen başta Aristoteles olmak üzere diğer filozofları etkilemesinde değildir, o aynı zamanda kendisinden önceki filozofların inceledikleri felsefenin sorunlarına olan bakış açısını bile değiştirmiş bir isimdir.⁹⁴ Böylece Platon, kendinden önceki filozoflarla kendinden sonraki filozoflar arasında yüzyıllardır sağlam olan bir köprü görevi gören felsefeye sahiptir.⁹⁵

Platon'u felsefe tarihindeki önemli hale getiren, "güneşin altında şimdiye kadar söylenmemiş bir söz söylemesinde" değildir. Platon'u önemli kılan mevcut problemlere bakış şeklinin yeniliği ve sistemliliğidir. Bu da Platon'un pek çok konuyu içine alarak bütünlüklü bir felsefe inşa etmesini sağlamıştır. Bizde çalışmamızın konu sınırları içinde kalarak Platon'un felsefe anlayışını, Arama, Ayırışma ve Anlama evreleri halinde ele alacağız. Bunun için öncelikli olarak Platon'un kim olduğunu anlamamız gerekir.

⁹⁰ Ralph Waldo Emerson, Representative Men'den aktaran; Simon Blackburn, *Devlet ve Platon*, (İstanbul, Versus Kitap, 2014), 15.

⁹¹ Ralph Waldo Emerson, *Representative Men*, 15.

⁹² Alfred N. Whitehead, *Process and Reality*, 39.

⁹³ W. T. Jones, *Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi I*, çev. Hakkı Hünler, (İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2006), 163.

⁹⁴ Ali Han Babuşçu, "Presokratiklerden Platon'a Logos Kavramı", 125.

⁹⁵ Mustafa İlboğa, "Platon Epistemolojisinde Episteme – Doxa Ayrımı", *International Periodical For the Languages and History of Turkish or Turkic* Volume, 9/11, (2014), 287.

Ahmet Arslan'a göre Platon'un doğumu için genel olarak kabul edilen tarih; İÖ. 427, ölümü için genel olarak kabul edilen tarihtir; İÖ. 347'dir.⁹⁶ Asıl adı Aristokles olup, jimnastik hocasının, geniş göğsünden dolayı ona "geniş" anlamındaki Platon adını verdiği ve Atina'da geniş bir aileye mensup olduğu, Platon ile ilgili genel bilgiler arasındadır.⁹⁷ Platon'un felsefesini her anlamda etkileyecek olan hocası Sokrates'le de yirmili yaşlarındayken tanıştığı ya da ancak yirmili yaşlarındayken Sokrates'ten etkilenebilir olmaya başladığı Platon ile ilgili bilgiler arasındadır.

Platon'un felsefi anlayışını, çalışmamızda hakikat evreleri olarak isimlendirdiğimiz; arama, ayrışma ve anlama evreleri dâhilinde ele alıp ortaya koyacağız ve bunlardan ilki Platon'un felsefesinde hakikatin arama evresidir.

1.2.1. Platon Felsefesinde Hakikati Arama Evresi

Platon, hocası Sokrates ile tanışmadan öncede aristokrat bir aileye mensup olmasından dolayı resme, müziğe ve şiire ilgili olmasının yanı sıra, Herakleitos, Parmenides, Anaksagoras, Pythagoras gibi filozofların felsefeleri hakkında da bilgi sahibiydi. Sokrates ile tanışması ise Platon'un hayatındaki dönüm noktalarından biri olmuştur. Çünkü Platon'un arayışının tam olarak başlaması, içinde yaşadıkları sitenin iktidarındaki demokratların Sokrates'i suçlayarak idama götürmesiyle başlamıştır. Sokrates'in ölümünden sonra benzeri bir sonun kendisini de bulacağı korkusuyla ve Platon'a göre "en bilge insan" olan hocasının ölümünden dolayı Atina'ya duyduğu öfke ve hayal kırıklığıyla Atina'yı terk edip, Megara'ya, hocasının eski öğrencisi olan Eukleides'in yanına gider.⁹⁸ Çeşitli sebeplerle Atina'ya arada kısa süreliğine dönse de Platon'un arayışı farklı şehirlerde ve farklı bilgilerle tanışmasıyla devam eder: Megara'da bir yıl kadar kaldıktan sonra, Mısır, İtalya ve Kyrene'yi (Libya) kapsayan gezilere başlar⁹⁹ ve bunların yanı sıra Ari Çokona'nın Platon'un Phaidros Diyaloğunun önsözündeki anlatımıyla arayışı şu şekilde devam eder;

Fenike'de Zerdüşt, Babil'de Musa üzerine araştırmalar yapar, Hint ve Akkad felsefesini tanır. İtalya'da önce Pythagorasçılarrın etkin olduğu Taranto'ya uğrar. Kentin yöneticisi matematikçi Arkhytas onu Orpheus inancı ve

⁹⁶ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, 175.

⁹⁷ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, çev. Mehmet İzzet, Orhan Saadeddin (İstanbul, İz Yayıncılık, 2004), 105-106.

⁹⁸ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2* Sofistlerden Platon'a, 179.

⁹⁹ Platon, Phaidros, çev. Ari Çokona, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 10.

Pythagoras'ın öğretisiyle tanıştırır. Bu yeni bakış açısı Platon'u yapıtlarında matematik ve geometrik kavramlara sıklıkla başvurmaya yöneltecektir.(s.10).¹⁰⁰

Platon'un siyasi hedeflerle farklı şehirlere gitmesi sonraki zamanlarda da devam etmiştir ama onun yeni bilgi açısından en verimli geçirdiği yolculuk bu şekildedir. Hocasının ölümünden sonra Atina'dan ayrılan Platon ile yeni kişi ve fikirlerden sonra Atina'ya tekrar dönüp Akademia'yı kuran Platon artık aynı kişi değildir. Yaptığı yolculuklar sayesinde hocasının yanı sıra farklı kişilerle tanışan Platon bu yolculuklarda tanıştığı isimler sayesinde bütün zamanların en başarılı etlektik sisteminin¹⁰¹ sahibi olmuştur.

Platon'un hocasının ölümünden sonra şehirlerde çıktığı arayışının yanı sıra bir diğer arayışı daha vardır ki çalışmamızın esas ilgi odağında olan ve Platon'un felsefesinin yapısını oluşturan arayışı da budur: Platon'un tüm felsefesi, Sofistler tarafından yerle bir edilen hakikati sağlayacak olan “mutlak değişmez bilgi” arayışdır.

Sofistler bölümünde ele aldığımız Sofist zihniyet, insanı felsefenin “malzemesi” haline getirerek büyük bir çılgır açmakla beraber insanın arzuları ve algılarına bağlanan bilgiyi görelî hale getirerek, Yunan felsefesinde “mutlak değişmez bilgi” kaynağı olarak bir hakikat anlayışı bırakmamışlardı.¹⁰² Platon tamda bu noktada hakikati, sağlam bilgi zeminini arayarak felsefesini Sofistlere büyük bir eleştiri olarak başlatmıştır. Hocası Sokrates'te sofist zihniyete karşı çıkan bir isim olmasının yanı sıra sofistlerin argümanlarını belirli bir kuramla sistemli bir şekilde eleştiren ilk filozof Platon'dur.¹⁰³

Platon'un sofistlerden farklılaştığı temel nokta “varolanlar nedir?” sorusuna Sofistlerin verdiği, ‘insana duyu yoluyla aktarılan ve sürekli değişen şeyler’ yanıtından farklı olarak verdiği yanıttır.¹⁰⁴ Platon için, insan varlık ya da hakikat söz konusu olduğunda onun neliğini ve sınırlarını belirleyebilecek bir ölçü değildir yani Platon varolanların gerçekliğini insanın onunla olan ilişkisinden bağımsız kabul etmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Platon, *Phaidros*, 10.

¹⁰¹ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, 177.

¹⁰² Özgür Uçak, “Felsefi Farklılaşma Sorularından Değil Cevaplardan Doğar: Sofistler ve Platon”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2006), 69-70.

¹⁰³ Özgür Uçak, “Felsefi Farklılaşma”, 70.

¹⁰⁴ Özgür Uçak, “Felsefi Farklılaşma”, 73.

¹⁰⁵ Özgür Uçak, “Felsefi Farklılaşma”, 74.

Böylece Platon, Sofistlerin sahip olduğu şüpheci anlayışın aksine, herkes için geçerli olabilecek, genel geçer bir bilgiye ulaşmanın imkânını sorgulamakta ve aramaktadır.¹⁰⁶ Hakikatin ilk evresi olan Arama evresi, Platon'da genel geçer bilgiye ulaşmak için sağlam zemin arayışı olarak kendini göstermiştir.

Arama evresini tamamlayan Platon için sıra Ayrışma evresindedir. Bunun için ise bilgiyi temellendirebilmek amacıyla Platon'un yaptığı şey kendini Sofistlerden ayırttığı gibi, algılanan dünyayla duyumun ötesinde olan dünyayı da birbirinden ayırmak ve görüngüler âlemiyle idealar âlemi olmak üzere iki ayrı âlem oluşturmak olmuştur.¹⁰⁷ Böylece Platon hakikatin ikinci evresi olan Ayrışma evresine geçmiştir.

1.2.2. Platon Felsefesinde Hakikatte Ayrışma Evresi

İlk olarak doğru bilginin imkânını reddeden Sofistik zihniyetten ayrılan Platon, doğru bilginin imkânını savunmuş,¹⁰⁸ bu bilgiyi temellendirebilmek içinse görüngüler âlemiyle kendisinin oluşturduğu idealar âlemini birbirinden ayırmıştır. Birbirinden ayırdığı bu iki âlem Platon felsefesinin temelini oluşturan idealar kuramını ortaya çıkarmıştır. Platon değişmeyen varlık (to on/eidos) ve t/öz temelini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Yani onların özü (mahiyeti)'de kişiden kişiye değişir mi? Protagoras'ın tezi buydu işte. O, 'insan her şeyin ölçüsüdür' derken, bununla hiç şüphesiz, eşya(şeyler) bana nasıl görünüyorlarsa, bana göre öyledir; sana nasıl görünüyorlarsa, sana göre öyledir demek istiyordu, yoksa sence varlıkların özünde hiç değişmeden süregiden bir taraf var mıdır? ... İmdi, eğer her şeyin aynı şekilde, aynı zamanda ve daima herkeste bulunduğu, herkesin her şey hakkında kendine göre bir hakikati olduğu doğru değilse, şeylerin kendisinde hiç değişmeden süregiden bir varlığın bulunduğu ve bu varlığın bizimle ilişkili, ya da bize tabi olmadığı açıktır. Şeyler, bizim hayal gücümüzün keyfince oraya buraya sürüklenemezler; onlar kendi başlarına ve kendi öz varlıklarına ve doğalarına göre mevcuttur.(386a).¹⁰⁹

¹⁰⁶ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003), 43.

¹⁰⁷ Bertrant Russell, *Batı Felsefesi Tarihi İlkçağ*, çev. Muammer Sencer, (İstanbul, Say Yayınları, 1997), 235.

¹⁰⁸ Yunus Emre Akbay, "İdealar Bağlamında Platon'da Akıl İlkelerinin Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2017), 135.

¹⁰⁹ Platon, *Kratylos*, çev. Cenap Karakaya, (İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2000), 386a.

Platon’a göre öz, kendi başına bir gerçeklik olarak vardır¹¹⁰ çünkü ona göre “her şey değişirse bilgi diye bir şey kalmaz”.¹¹¹ Platonda bu töz-öz, değişmeden kalan idealar âlemidir. Platon için idealar; kendiliğinden var olan,¹¹² gerçek varlığa sahip, ezeli ve ebedi¹¹³ mükemmel formlar ve basit,¹¹⁴ şekilsiz, mekânsız ve zamansız,¹¹⁵ tüm maddi olanların neden olduğu eksikliklerden uzak olarak hiç değişmeyen¹¹⁶ hep aynı kalan objektif özlerdir.¹¹⁷ Bu idealar dünyası gölgelerden başka bir gerçekliği olmayan görüngüler dünyasından ayrıdır.

Platon idealar öğretisini açıklayabilmek için Devlet kitabının yedinci bölümünde bir mağara kurgular. Platon bilgi teorisini bu mağara üzerinden anlatır. Platon mağarayı Devlet kitabında şöyle tarif eder:

Yeraltında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... İnsanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımıldayabiliyorlar ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar. Öyle sıkı sıkıya bağlanmışlar ki, kafalarını bile oynatamıyorlar. Yüksek bir yerde yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında bir yol var. Bu yol boyunca alçak bir duvar, hani şu kukla oynatıcılarının üzerinde marifetlerini gösterdikleri bölme gibi bir duvar. (...) Bu alçak duvar arkasında insanlar ellerinde türlü türlü araçlara benzer kuklalar taşıyor. Bu taşıdıkları şeyler, bölmenin üstünde görünüyor. Ama mahpuslar bu durumdaki kendilerini yanındakileri ve bölmenin üstünden gelip geçen bütün nesneleri nasıl görürler; ancak arkalarındaki ateşin aydınlığıyla mağarada karşılarına vuran gölgeleri görebilirler.(514a-515c).¹¹⁸

Platonun bu benzetmesinde mağara içinde olmak, dikkatleri henüz idealar dünyasına çevirmemiş olmak demektir ve bu epistemolojik düzeyde doxa-sanıya

¹¹⁰ Yunus Emre Akbay, “İdealar Bağlamında Platon’da Akıl İlkelerinin Analizi”, 139.

¹¹¹ Platon, *Kratylos*, 440a.

¹¹² Platon, *Phaidon*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, Kemal Yetkin, (İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2001), 104-b.

¹¹³ Platon, *Phaidon*, 78bcd. Platon, *Timaios*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, (İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2011), 37a-38a.

¹¹⁴ Platon, *Phaidon*, 78cd.

¹¹⁵ Platon, *Sofist*, çev. Cenap Karakaya, (İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2000), 248a.

¹¹⁶ Platon, *Kratylos*, 339d.

¹¹⁷ Yunus Emre Akbay, “İdealar Bağlamında Platon’da Akıl İlkelerinin Analizi”, 139.

¹¹⁸ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 514a-515c.

karşılık gelir ki bu da gerçekte bilgi bile değildir.¹¹⁹ Gerçek bilgiye, a priori bilgiye Platon'da ancak ruhun akıl yürütmesiyle ulaşılır:

Demek ki, gerçekten varolan şeylerden herhangi biri, ruh için, ancak akılyürütmede apaçık hale gelir. Ve ruh, herhalde en iyi biçimde, bu şeylerden herhangi biri, görme ya da işitme, haz ya da acı onu rahatsız edip engellemediği ve o bedene ilişkin her şeyi unutarak, kendi kendisiyle yalnız başına kaldığı zaman akıl yürütür; ruh, gerçekten varolanı, onun bedenle olan birlikteliği ve teması olanaklı olan en alt düzeyde kaldığı zaman kavrar.(65c).¹²⁰

Önce Sofist zihniyetin, görelî bilgi anlayışından kendisini ideaları oluşturarak ayıran Platon, görüngüler dünyasından ayırdığı bu idealara ulaşabilmesi içinde ruhu bedenden ayırarak özgürleştirmeye çalışır. Böylece Platon, hakikatin ikinci evresi olan ayırmayı da hem kendi felsefesini Sofist zihniyetten, hem idealar dünyasını gölgelerden ibaret olan görüngüler dünyasından, hem de bu ideaların bilgisi olan epistemeye ulaşabilmesi için ruhu bedenden ayırarak tamamlamış olur.

Platon, mağara benzetmesiyle Sofist zihniyeti mağarada gölgeleri gerçek sanan zincire vurulmuş insanlar konumunda görür. Oysa ona göre bu gölgeler gerçek bilgi değil birer sanıdır, doxadır. Gerçek bilgi ancak ruhun bedenden özgürleşmesi gibi mağaradaki zincirlerden özgürleşip, mağaradan çıkmakla mümkündür ki mağaranın dışını aydınlatan gerçek ışık kaynağı olan Güneş ancak o zaman görülmüş olur. Gerçek ışık kaynağı olan Güneş, Platon'da her şeyin kendisinden pay alarak var olduğu *İyi İdeası*'dır. Bu iyi ideası ise çalışmamızın bir sonraki başlığı olan Platon felsefesindeki hakikatin anlaşılma evresinde ele alınacaktır.

1.2.3. Platon Felsefesinde Hakikati Anlama Evresi

Platon'un mağarasından çıkabilen insanların görececekleri güneşin, görüngüler dünyasındaki her bir şeyin kendisinden pay alarak meydana geldiği iyi ideasıyla olan benzerliğini Cevizci şu şekilde anlatır: “Mağara alegorisinde zincirlerinden kurtulmayı başaran kişi mağaradan dışarıya çıkarken aydınlık nesneleri aşama aşama görür ve bu aydınlık nesneler kişiyi en aydınlık olana hatta hepsinin ışığının kaynağı olan Güneş'in ışığına bakmaya hazırlar. Bu ışığı aşamalı şekilde yansıtan nesnelerin amacı güneşin

¹¹⁹ Ahmet Cevizci, “Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Analogisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 1 (1994), 70.

¹²⁰ Platon, *Phaidon*, 65c.

varlığını kanıtlamak değil kişinin algı düzeyine ve bakabilme kapasitesini güneşi görebilecek düzeye ulaştırmaktır.”¹²¹ Yine Cevizci’ye göre kişinin bu aşamalardan geçmesinin amacı gözlerini güçlendirmesidir. Çünkü güneşi görüp aydınlanmak, birden bir olup biten bir durumdan ziyade aşamalardan geçilip gidilen belirli bir süreçtir. Mağaradan çıkan kişi ancak gözleri güçlendikçe sonuçların yani aydınlık nesnelerin nedenlerini yani esas olan Güneş’i görebilir.¹²²

Böylece Platon’un felsefesi Güneş metaforuyla anlatılan iyi ideası üzerinden anlaşılacak bir yapıya bürünmüştür. İnsan onu kolay kolay göremez, görebilmek için, dünyada iyi ve güzel ne varsa hepsinin ondan geldiğini anlamış olması gerekir.¹²³ Tıpkı mağaradan çıkan kişinin tüm nesneleri Güneşin ışığı sayesinde görebilmesi gibi tüm bilgilerde ancak akılla kavranan iyi ideasının ışığından kaynaklanmıştır. Bu iyi ideasıyla karşılaşabilmesi için kişinin önce mağarada zincirli olduğunu fark edip o zincirlerden kurtulması gerekmektedir. Platon felsefesi için bu doxadan özgürleşebilmesi anlamındadır.

Platon için alêtheiayın-hakikatin zıttı olan doxa, metaforik olarak ruhun bir mağarada zincire vurulmuş hali gibidir ve mağaradan kurtulup dışarı, ışığa çıkabilen ruh, esasında ruhlar aleminde bilip bu dünyaya geldiğinde unuttuğu bilgileri hatırlar.¹²⁴ Aslında insanın unuttuğu ve tekrardan hatırlamak istediği tek bir hakikat vardır; insanın kendini bilmesi ve tanınması. Oğuz Haşlakoğlu’nun deyiimiyle doxanın zıttı olan hakikat; İnsanın tümüyle kendini bilmesi, kendini hatırlamasıdır ki bu anlamda anamnesis, aletheiayada saklı olanın açılmasıyla ortaya çıkan bir yeniden hatırlamadır.¹²⁵ Dolayısıyla bu bağlamda bahsedilen hakikat kişinin kendi unuttuğu idrakini yeniden hatırlayarak kendi olma durumudur. Mağarada boynunu hiçbir yöne çeviremeyen aslında bir anlamda kendini göremeyen kişinin mevcut zincirlerinden kurtulması ve ışıkla gördüğü tüm nesneler ve ışığın esas kaynağıyla birlikte kişi kendisini de görmüştür. Bu kendini görmek-kendini bilmek özünde kendini hatırlamaktır.

¹²¹ Ahmet Cevizci, “Platon’un Devlet’teki Bölünmüş Çizgi”, 130.

¹²² Ahmet Cevizci, “Platon’un Devlet’teki Bölünmüş Çizgi”, 130.

¹²³ Platon, *Devlet*, 517c.

¹²⁴ Oğuz Haşlakoğlu, “Platon Düşüncesinde alêtheia”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 11, (2008), 206.

¹²⁵ Oğuz Haşlakoğlu, “Platon Düşüncesinde alêtheia”, 206.

Çalışmamız dâhilinde hakikatin felsefî yolculuğunu temsil eden Platon'un, hakikati anlama evresi insanın unuttuğu kendini hatırlamasıyla noktalanmıştır. Bu anlayış evresinde kişi İyi ideasının aydınlatıcı ışığı sayesinde kendisini hatırlayabilme süreci yaşamıştır. Bunun için mağaradaki zincirinden özgürleşme mücadelesi vermiştir.

Mağaradan kurtularak hakikati anlamanın tam zıttıymış gibi olan Hz. Muhammed'in hakikat yolculuğu bir mağaraya girmesiyle başlamıştır. Birbirinden farklı gibi algılanacak bu iki durum özünde geçtikleri evreler ve son noktasında anladıkları mevzu bakımından birbirleriyle çok benzer süreçlerdir. Bunun ortaya konulabilmesi için çalışmamızın sıradaki yolculuğu insanlığa Rahmet olarak gönderilip, onları cehaletin karanlığından kurtaracak olan Hz. Muhammed'in¹²⁶ temsil edeceği hakikatin dini yolculuğudur.

¹²⁶ Kur'an: 21/107.

İKİNCİ BÖLÜM

HAKİKATE DİNİ YOLCULUK

Hakikate dini yolculuk başlığı kapsamında şunu belirtmekte fayda vardır: Çalışmamızda ele alınan Platon, Hz. Muhammed ve Alice, hakikat başlığı altında süreçsel ve biçimsel bir benzerlik kurulması açısından ele alınmıştır. Bir filozof olan Platon ve bir masal kahramanı olan Alice ile insanlığa gönderilen son Peygamber olan Hz. Muhammed benzetilmemiş, kıyaslanmamış ve karşılaştırılmamıştır. Yapılan benzetme konuların süreçleri ve biçimleriyle ilgilidir.

2.1. İslamiyet'in Doğuşu ve Hz. Muhammed (s.a.v)

Ferdin ezeldeki yaratılış programından dolayı, insanlığın hangi dönemine gidilirse gidilsin, orada dinin varlığı ve dinin, bireylerin yaşayışlarında, duyguları, düşünceleri, tasavvurları, fiil ve davranışlarında dışa yansımaları bir gerçektir yani din tarihte varlığını sadece camide kilisede ya da başka bir yerde ibadetlerle sürdüren bir durum değil, direkt hayatın içinde ve aynı zamanda, insanlığın sanat eserlerine, kültürel değerlerine, ahlaka, hukuka, örf-adet ve hayatın diğer her alanına kök salmış bir gerçekliktir.¹²⁷

Çalışmamızın önceki bölümlerinde bahsettiğimiz gibi bazı kavramları tanımlamak yani onları belli sınırlar içerisine almak tarih boyunca kolay olmamıştır. Felsefe, din ve hakikat tanımlaması zor olan kavramlardandır. Bu doğrultuda hayatın her alanında kendine yer bulan din kelimesinin tam anlamıyla tanımlanması kelimenin derinliği açısından zordur. Çalışmamızın bu bölümünün konusu olarak din, belirli ortak değerlere sahip olan semavi dinler Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için bile aynı temeller doğrultusunda tanımlanamazken, bu durum Budizm, Hinduizm gibi dinler için

¹²⁷ Kerim Yavuz, *Günümüzde İnancın Psikolojisi*, (Ankara, Boğaziçi Yayınları, 2013), 16-17.

daha da karmaşıktır.¹²⁸ Lakin Mehmet Aydın en genel anlamıyla kitaplı dinler özelinde dini; hem bireysel hem de toplumsal yönden bir yaşam tarzı belirleyen, kişinin isteğiyle bir yaratıcıya bağlanıp tabi olması durumu şeklinde tanımlar.¹²⁹

Bu özel anlamdaki tanımla birlikte daha genel anlamıyla din ayrıca insan için ilahi bir yaşam rehberi, kılavuzu, bu dünyada yalnız olmadığının hatırlatıcısı, insanın “Ben kimim? , Neden buradayım? , Varlığın bir sonu var mı?” sorgulamalarının cevap kaynaklarından bir tanesidir.¹³⁰

İslam ansiklopedisinde İslam’ın sözlük anlamı şu şekilde açıklanır: “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak”. Bununla beraber İslâm kelimesini, İbn Kuteybe “boyun eğmek ve iradî olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek”, İbn Manzûr da “boyun eğmek ve itaat etmek” şeklinde tanımlar ve bunun yanı sıra “sulh ve selâmet gayesiyle boyun eğmek, tâbi ve teslim olmak” mânaları genel olarak İslam kelimesi açıklamalarında öne çıkarılmış tanımlamalardır.¹³¹

İslam Dini: Hz. Muhammed’in peygamberliği vasıtasıyla tebliğ edilen dinin adıdır ki bu İslam Dininin kutsal kitabında geçen isim olarak doğrudan Yaratıcıdan gelmektedir.¹³² Dünya üzerinde bir buçuk milyar insanın tabii olduğu İslam Dini, 7.yüzyılın başında Arabistan’da Hz. Muhammed’e Hira mağarasında ilk vahyin gelmesiyle doğmuştur.¹³³

Allah’a teslim olmak yani iman etmek İslam dininin temel esası ve dinin başlangıcıdır. İman; İcmâli İman (Kelime-i Tevhîd: “Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed O’nun elçisidir.” ve Kelime-i Şهادet: “Ben şahitlik ederim ki, Allah’tan başka ilâh yoktur ve Hz. Muhammed O’nun kulu ve elçisidir.”) ve Tafsîli İman (Amentü: “Allah’a, O’nun Peygamberlerine, Meleklerine, Kitaplarına, Ahiret Gününe ve Kadere inanırım.”) şeklindedir.¹³⁴

¹²⁸ Vahdettin Başcı, Tuncay İmamoğlu, Ruhattin Yazıcı, *Din Felsefesi*, (Erzurum, Eser Yayıncılık, 2020), 13.

¹²⁹ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 6.

¹³⁰ Süleyman Anamur, “Din Nedir ve Ne Değildir?”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, 3/28 (1973), 20.

¹³¹ Mustafa Sinanoğlu, “İslam” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001) 23:1-2.

¹³² Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara, Berikan Yayınevi, 2009), 443.

¹³³ Küçük, Tümer ve Küçük, , *Dinler Tarihi*, 443.

¹³⁴ Küçük, Tümer ve Küçük, , *Dinler Tarihi*, 450.

Özünde Farsça bir kelime olan “peygamber”, Allah’ın seçip görevlendirdiği kimseleri anlatmak amacıyla Kuran’ı Kerimde “*Resul ve Nebi*” olarak kullanılır.¹³⁵ Çalışmamızın hakikate dini yolculuk bölümünün öznesi olan; Hz. Muhammed’in Allah’ın Dini İslam’ın Resulü, Nebisi, Peygamberi olduğuna inanmak İslam dini esasları içindedir. Kur’an’da Hz. Muhammed’in elçi ve uyarıcı olduğunu birçok ayette belirtilir.¹³⁶

Hiz. Peygamber, Allah’ın elçisi olarak, son semavi din İslam’ın peygamberidir. Çalışmamızda kendisinin temsil edeceği dini hakikati evreleriyle anlayabilmek ve Onun elçiliğiyle, insanlığa gönderilen vahyin karşı olduğu zihniyeti tanıyabilmek için Hiz. Muhammed’in yaşadığı dönemin genel özelliklerini bilmek gerekir.

Çalışmamızın birinci bölümünde de bahsettiğimiz üzere tarihte hiçbir olay veya durum aniden ortaya çıkmış değildir. Bu, İslamiyet’in son din olarak insanlığa gönderilişi içinde geçerlidir. Nahide Bozkurt, Peygamberin içinde yaşadığı toplumun peygamberlik öncesindeki durumunu sosyal, kültürel, siyasi ve dini özellikleri açısından iyi bilmenin Hiz. Peygamberi, vahyi ve İslam dinini doğru anlayabilmek için elzem bir durum olduğunu söyler.¹³⁷ Bu yüzden peygamberlik öncesi dönemde Arap zihniyetini bilmek önemli olduğu gibi gereklidir de.

Hiz. Muhammed’in vahiyle buluşmadan ve peygamber olmadan önceki dönemi, tüm diğer peygamberlerde olduğu gibi “Cahiliye Dönemi” olarak adlandırılır ve sözlükte ‘cahillik ve bilgisizlik’ olarak geçen bu kavramın İslam dini özelinde anlamı, Hiz. Muhammed’den önce Arap yarımadasındaki putlara ilahlık atfetme ve şirk devri şeklindedir.¹³⁸ İslam’dan sonra ortaya çıkmış bir tanımlama olan cahiliye kavramının bilindiği anlamıyla bir cehaletin yanı sıra hakikatle olan ilişkilerinin kopukluğuyla da ilgili olduğunu Balcı şöyle ifade eder: “Geleneksel algıda zannedildiği gibi Arapların zırcahil olduklarını veya herhangi bir kültürel birikimlerinin bulunmadığı anlamına gelmez yani Arap cahiliyesi okur-yazarlıkla alakalı bir cahiliyeden ziyade, hakikatle bağı kopmuş anlayışı anlatan bir anlayışın adıdır.”¹³⁹ Bu bilgisizlik ve cahillikte son

¹³⁵ Küçük, Tümer ve Küçük, , *Dinler Tarihi*, 452.

¹³⁶ Bknz: Kur’an; 7/158-22/49-25/56.

¹³⁷ Nahide Bozkurt, “Hz. Muhammed’in Biyografisi Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2002)

¹³⁸ Ramazan Boyacıoğlu, “Hz. Muhammed’in Vahiy Öncesi Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (2001), 1.

¹³⁹ İsrail Balcı, *Peygamberlik Öncesi Hiz. Muhammed*, (Ankara, Ankara Okulu Yayınları,2016), 11.

raddeye ulaşan Araplar için Allah'ın vahyi olarak hakikatin tekrar gün yüzüne çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir. Çünkü Peygamberin içinde doğacağı toplum hakikatin üzerini örtmüş, onu gizlemiş haldeydi yani küfre batmış durumdaydı.

Hiz. Peygamberin doğacağı Arabistan pek çok konuda problemlerle çevrilmiş halde çözüm bekleyen, sınıfsal farklılıklardan dolayı çıkan kargaşaların ve kan davalarının ortasında, cehalet ve orman kanunları tarzındaki bir adaletsizlikle işleyen bir düzenin karanlığında az gelişmiş hatta geri kalmış bir ülke halindedir.¹⁴⁰ Zina, alkol, hırsızlık ve asabiyetten doğan kan davaları günlük hayatın bir parçası halindeyken, kadına karşı oluşmuş yanlış bakış açısı onları henüz doğdukları anda öldürmeye kadar varmış durumdaydı.¹⁴¹

Bilgisizlik ve cahilliğin dünyası olan Arabistan'da artan nüfusun beslenmesine yetecek verimli toprakların azlığı ve bu topraklarında belli ailelerin hegemonyasında oluşu, çöl sıcaklığında suya duyulan büyük ihtiyaç en büyük kargaşalardı ve bu kargaşadan dolayı insanlar bulabildikleri su etrafında küçük topluluklar halinde sefalet içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyordu.¹⁴² Araplar genellikle bu şekilde küçük kabile ve aşiretler halinde yaşamlarını sürdürürlerken, Mekke'de de , Kureyş kabilesinden olan Araplar ve az sayıda da yabancı kökenli köleyle birlikte bu şekilde yaşamaktaydı.¹⁴³

Mekke'de her konuda hâkim olan kargaşa ortamı dini konuda da hâkimdi. Başta Kuzey Arapları (Hz. İsmail ve nesli), tevhid dinine inanıyorlarken putperestlik onların içine dışardan sokulmuş zamanla şirk koşturmak neredeyse tüm halk için olağan hale gelmiş ve Kâbe'deki put sayısı 360lara kadar ulaşmıştır.¹⁴⁴ Kendilerini, uzak olarak gördükleri Allah'a yaklaştıracaklarına inandıkları putların yanı sıra onlarla beraber Allah'a da inanmaya devam ediyorlar ama öte dünya şeklinde bir tekrardan dirilmeye inanmıyorlardı. Bu da onları her türlü yozlaşma için daha serbest hale getiriyordu. Arap dünyasında son Resul'ün tebliğ edeceği tevhid dininin yerinde tam bir şirk dini

¹⁴⁰ Seyyid Ebul Alâ Mevdudî, *Hiz. Peygamberin Hayatı*, çev. Ahmed Asrar, (İstanbul, Pınar Yayınları, 1992), 17-21.

¹⁴¹ Mevdudî, *Hiz. Peygamberin Hayatı*, 22.

¹⁴² Ergun Candan, *Son Üç Peygamber*, (İstanbul, Sınır Ötesi Yayınları, 2022), 206.

¹⁴³ Ramazan Boyacıoğlu, "Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi", 2.

¹⁴⁴ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 51-52.

mevcuttu.¹⁴⁵ Hz. Muhammed, peygamber olacağı böyle bir toplumun bir üyesi olacak fakat bu zihniyeti benimsemeyen bir kişi olmayacaktır.

Araplar için önemli bir tarihi olay olan Fil vakasından tam 50 gün sonra 20 Nisan 571'e tekabül eden 12 Rebî-ul-Evvel'de Pazartesi gününde doğmuştur Hz. Muhammed.¹⁴⁶ Dedesi Abdülmuttalib b. Haşim, Haşimoğullarından olup Kureyşin köklü ailelerinden birine mensupken, hacıların su işleriyle ilgilenme görevindeydi ve Mekke'ye düzenlenen saldırılar sırasında Zemzem kuyusuna değerli eşyalar saklanıp üzeri kapatılarak yeri bulunamayacak hale geldikten yıllar sonra Abdülmuttalib oğluyla birlikte kuyuyu bulup temizleyerek tekrar su hizmetini devam ettirmiştir.¹⁴⁷

Abdülmuttalib, Zemzem kuyusunu temizlerken kendisine karşı çıkan Mekkelilerden korunmak için dua edip Allah'tan kendisine on erkek evlat vermesini ister eğer bu duası kabul olursa da Hz. İbrahim'den kalma bir şükür yolu olarak oğullarından birini Allah'a kurban edeceği sözünü verir.¹⁴⁸ Bunun için çekilen kura Hz. Peygamberin babası Abdullah'a çıkarken, bir miktar deve karşılığında kura sonlanmıştı.¹⁴⁹ Kurban edilmekten böylece kurtulan Abdullah, Mekke'nin en şerefli kadınlarından Vehd bin Abdülmenaf'ın kızı Âmine ile evlenmiş, Âmine Hz. Peygambere hamileyken kendisi ticaret maksadıyla çıktığı yolculukta hastalanıp vefat eder ve henüz doğmadan babasını kaybeden Hz. Peygamber, 6 yaşındayken annesini, 8 yaşındayken ise dedesi Abdülmuttalib'i kaybeder böylece dedesinin emanet ettiği öz amcası Ebu Talib himayesinde büyür.¹⁵⁰

Hz. Peygamber 25 yaşına gelmişken güzel ahlakı, dürüstlüğü ve güvenilir kimliğiyle ticaretle uğraşan Hatice'nin dikkatini çeker ve kendisine iş teklif eder.¹⁵¹ İşte gösterdiği başarı ve güvenilir kişiliğiyle Hatice kendisine evlilik teklif eder ve bu evlilikten ikisi oğlan dördü kız altı çocukları dünyaya gelir.¹⁵²

¹⁴⁵ Ali Ünal, *Mekke Resullerinin Yolu*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 17.

¹⁴⁶ Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), 127.

¹⁴⁷ Osman Keskinoglu, *Siyer-i Nebi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 19.

¹⁴⁸ Ahmet Önkol, Adem Apak ve Bünyamin Erul, *Hz. Peygamber'in İzinde*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 23.

¹⁴⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003), 33.

¹⁵⁰ Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 123-124.

¹⁵¹ İbn İshak, *Es-Sire/Siretü İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 107-113.

¹⁵² Sarıçam, *Hz. Muhammed*, 70-71.

Hiz. Muhammed'in kendisine peygamberlik görevi verilmeden öncede güzel bir ahlaka sahip olduğu hem Hatice ile olan iş ve evlilik ilişkisinden hem de kendisi 35 yaşlarındayken Hacerülesved'in Kâbe'ye yerleştirme olayında yaptığı adil hakemlikten dolayı biliniyordur. Hiz. Muhammed yaşadığı toplumun içinde kendi güzel ahlakı ve temiz kişiliğiyle bilinip sevilir, fikirlerine sayėı duyuluyordur. Lakin içinde yaşadığı toplumun sorunlarını zme konusunda iyi olan Hiz. Peygamber, kendi içinde yaşadığı sorgulamaları tatmin edici şekilde sonlandırılamıyordu. Bu yüzdendir ki 35 yaşından itibaren düzenli olarak Hira mağarasında inzivaya çekilip tefekkür etmeye başlar.¹⁵³

2.2. Hiz. Muhammed ve Dini Hakikatin Evreleri

Tanrıyla ilişkilerinin yanı sıra birbirleriyle olan ilişkilerinde de, ahlaki olarak insanlığa ait pek bir mit iřėı kalmayan bir ortamda putlardan ve diğer tüm sapkınlıklardan uzak kalan ve toplumda "Muhammed'l Emin" sıfatıyla bilinen Hiz. Muhammed 40 yaşına yaklaşmaktaydı. Yani arayışı ve Hira Mağarasına yolculukları başlamıştı. Içinde yaşadığı toplumun zihniyet algısından daha büyük bir şeyler olduğu bilinciyle ancak ne aradığının tamda bilincinde olmadan başlamıştı sorgulamaya ve aramaya.

2.2.1. Hiz. Muhammed ve Dini Hakikati Arama Evresi

Cahiliye Araplarının içinde her geçen gün daha da i dünyasına çekilen Hiz. Peygamber, yalnızlığı sever bir kişi haline gelmeye başlamış ve ne olduğunu adlandıramadığı ama içinde bulunduğu topluma baktıkça da böyle olmaması gerektiğini hissettiği için bir şeyin gerçekleşmesini bekliyordu.¹⁵⁴ Neyi aradığını bilmeden Resul, şirkten kokuşmuş Mekke'den uzaklaşıyor ve sonsuzluğa, görünen dünyanın ötesine uzanan düşünceleri, tabiattaki eşsiz sanata ve bu sanatın bir sahibi olduğunu hissederken dalıp giden zihni ve kavminin içinde bulunduğu adaletsizlik, sefahat ve ahlaksızlıklardan beri olan ve bir o kadar da onlar için üzülen kalbiyle yılın belirli aylarında Mekke dışındaki Hira dağına çekiliyor ve düşüncelere dalıyordu.¹⁵⁵ nal, Hiz. Muhammed'in o günkü durumunu, Hiz. İbrahim'in yaşadığı duruma benzetir ve bu kokuşmuş dünyadan farklı bir akla ve kalbe sahip olan ruhlar için bu durumun pek tabii

¹⁵³ Sarıçam, *Hiz. Muhammed*, 72.

¹⁵⁴ Candan, *Son  Peygamber*, 165.

¹⁵⁵ nal, *Mekke Resullerin Yolu*, 98.

olduğunu söyler.¹⁵⁶ Hz. Peygamber, Arap toplumunun perişan hal içinde olmalarına rağmen yine de zevk ve heveslerinin peşinde olduklarını gördükçe bu durumdan üzüntü duyup çözmek istiyor ve ne yapacağını bilmiyordu. O sadece bir bedenden ibaret olmadığını en kalpten hissedip ve atası Hz. İbrahim gibi hem kendi ruhunu hem de tüm Arap toplumunun açlıktan ölmek üzere olan ruhunu doyurup besleyecek bir şey arıyordu.

Hz. Peygamberin arayışı uzun sürmüştür. Çünkü Hz. Peygamberin aradığı şey aramakla bulunacak bir hakikat olmaktan ziyade Yaradan tarafından kendisine verilecek yüce bir hakikattir. Ama yine de Hz. Peygamber pasif şekilde hakikatin kendisine verilmesini beklememiş, arayışını yıllarca Hira mağarasına çıkararak sürdürmüştür. Hira mağarasında, birlikte yaşadığı halkın haline içten üzüntü duyan Hz. Peygamber, tefekkürle geçirdiği süre boyunca kendisinin aradığı şeyin tüm Arap halkına ve hatta kendisinden sonraki insanlığa ne kadar yol gösterip ışık tutacağını henüz bilmiyordu.

Hz. Muhammed, kameri yıl olarak kırkinci yaşını doldurduğu sene yani M.610 yılında, fil vakasının 41. Yılında ve hicretten önce on üçüncü kameri yılın Ramazan ayının 27. Gecesi Hira mağarasında, varlığından geçmiş bir halde tefekküre dalmış iken, birden mağaranın içinde parlak bir ışık belirdi ve Hz. Muhammed, Yaratandan ilk vahyini Cebrail vasıtasıyla almış oldu.¹⁵⁷ Vahyi alan Hz. Peygamber başta korkmuş olmakla birlikte bu durumun aradığı şeye bir cevap gibi olduğunu hissettirmiştir çünkü gelen mesaj şimdiye kadar kimsenin cevaplamadığı Hz. Muhammed'in Hira'nın kayalıklarında her dakika aklına hücum eden "Ben kimim? Niçin varım? ve Neye inanmalıyım?" sorularına cevap vermişti.¹⁵⁸ İnsanın kim ve ne olduğu, Yaratıcının kim olduğu ve bilginin esas kaynağının ne olduğu bilginin tek ve esas sahibi tarafından cevaplanmıştır tek bir seferde.¹⁵⁹ Böylece içinde yaşadığı toplumun unutup uzaklaştığı insanlığı ve doğru Tanrı anlayışını, insanlığın bu korkunç durumundan farklı bir şekilde en baştan tanıtmıştır Allah Peygamberine ve onunla birlikte tüm insanlığa.

Arayış evresinde Rabbinden vahyi alan Hz. Peygamber için arama evresi tamamlanmış ayrışma evresi başlamıştır. Platon ve Alice'in ayrışma evresinden farklı olarak Hz. Muhammed'in ayrışma evresi de diğer evreleri gibi daha zorlu bir mücadele

¹⁵⁶ Ünal, *Mekke Resullerin Yolu*, 99.

¹⁵⁷ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, (İstanbul, Çile Yayınevi, 1977), 72.

¹⁵⁸ Thomas Carlyle, *Kahramanlar*, Çev. Behzat Tanç, (İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2000), 56-102.

¹⁵⁹ Bknz: Kur'an 96/1,2,3,4,5.

olmuştur. Çünkü Hz. Peygamberin başından beri uzak durduğu bu sapkın ve yozlaşmış zihniyetle artık Allah'ın emirleriyle birlikte tam ve keskin bir ayrışma yaşayacaktır.

2.2.2. Hz. Muhammed ve Dini Hakikatte Ayrışma Evresi

Hz. Muhammed, Ramazan ayının 27. Gecesi Hira dağındaki mağarasında, tefekküre dalmış iken, birden mağaranın içinde parlak bir ışık belirdiğinde¹⁶⁰ Hz. Muhammed, neyin arayışında olduğunu fark etmiştir. Cebrail'den aldığı ilk vahiyle Rabbi Allah'la buluşmuştu. Cebrail kendisine Allah'ın ilk vahyi olan “Oku”¹⁶¹ emrini söylediğinde Hz. Peygamberin ilk tepkisi “Ben okuma bilmem.” şeklinde olmuş ve Peygambere o gün vahyin ilk ayetleri olan Alâk suresinin ilk beş ayeti vahyedilmiştir.¹⁶² Kendisinin ilk vahyi alışı söyle anlattığı rivayet edilir:

*Sen Allah'ın elçisisin' sözüyle ilk vahiy gelmeye başladığında ayaktaydım. Sonra diz üstü çöktüm. Kendimi sürükledim. Göğsüm inip inip kalkıyordu. Hatice'nin yanına vardım ve 'örtün beni, örtün beni' diye bağırdım. İçimdeki dehşet kayboluncaya kadar örtülü kaldım.*¹⁶³

Ancak dini hakikat yolculuğunun ikinci evresi olarak ayrışma ilk olarak Hz. Peygamberin vahiyle buluşmasından hemen önce Hz. Muhammed'in Hira mağarasında tefekküre gitmeleriyle başlamıştır. Bir kaçış veya arayış içerisindeki Hz. Muhammed mevcut düzenden ayrılmak için Hiraya gider, kendisiyle baş başa kalmaya çalışıp tefekkür ederdi. Hiraya gitmek sade bir inzivaya çekilmekten çok daha fazlası olarak Hz. Muhammed'in varolan dini, kültürel, ahlaki ve sosyal yozlaşmadan ayrışmasının bir göstergesidir. Bu anlamda Hz. Muhammed'in vahiy henüz gelmeden ayrıştığı zihniyet ile arasındaki uçurum vahiy geldikten sonra ise iyice büyümüş, ayrışma vahiyle birlikte tam olarak kesinleşmiştir.

Hz. Peygamber'in ayrışma yaşadığı bir diğer şey ise şairler ve onların şiirleridir. İslam dininden önceki Arap dünyasında şiir ve edebiyat çok ileri düzeydedir. Muhtelif zamanlarda yapılan panayırlarda şiir ve hitabet müsabakalarının yapılması ve kazananlarının ödüllendirilip büyük itibar görmesi de bunun bir göstergesidir.¹⁶⁴ Arap halkında büyük küçük herkes, şairlere çok büyük bir değer verir ve sevdikleri meşhur

¹⁶⁰ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, (İstanbul, Çile Yayınevi, 1977), 72.

¹⁶¹ Kur'an, 96/1.

¹⁶² Ülkü, *İslam Tarihi*, 73.

¹⁶³ Candan, *Son Üç Peygamber*, 225.

¹⁶⁴ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, 43.

şairlerin sözlerinin etkisinde kalırlardı.¹⁶⁵ Kâbe'nin duvarlarının şiirlerle dolu olduğu bir zamanda vahyi tebliğ eden Hz. Peygamber, ilk olarak şairlerle ve şair sözleri şiirle karşılaştırılarak alay edilmeye çalışılmıştır. Bunun doğru olmadığını farklı ayetlerle belirten Kur'an, vahyi şiirden Hz. Peygamber'i de şairlerden net bir şekilde ayırıştırır.¹⁶⁶ Böylece Peygamberin ayırdığı şairler, Kur'an'ın-vahyin ayırdığı şey de şiirler olmuştur.

Bu ayrışmanın yanı sıra Hz. Muhammed ve onun elçiliğiyle vahyedilen Kur'an'ın, ayrışacağı çok daha temel bir zihniyet vardır; Şirk zihniyeti. Arap dünyasında Allah inancının yanına eklenen aracı putlarla kendilerine oluşturdukları şirk diniyle, Allah'ın tevhid dini İslam bu noktada birbirinden tamamen ayrılır. Bu ayrış İslam dininin en temel argümanını oluşturur. Çünkü şirk çokluk esastan hareket eder ve bu da İslam dininin en temelde karşıt olduğu argümandır. Bunun yanı sıra şirk, evrende ne var ne yoksa her şey için uyması gereken kuralları koyan Allah'ın yerine, insanlar için kurallar koyan birden fazla ilah ortaya çıkarır ki bu ilahlar birden fazla insanın hevalarıdır.¹⁶⁷ Şirk; Allah'ın en önemli sıfatı olan ve tevhidin temelini oluşturan tek Hâkim'in hâkimiyetini tanımayan ve bunu insan ya da herhangi başka bir şeye veren, İslam dininin tam karşıtı olan bir dindir.¹⁶⁸ Allah'ın, bütün elçileri tevhid inancını bildirmişlerdir. Vahiy merkezli dinlerin temeli olan tevhid ; “her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın birliğine iman etmek, yeryüzünde O'ndan başka tapılacak, yardım istenecek ve boyun eğilecek başka herhangi bir otorite tanımamaktır.”¹⁶⁹ Bu anlamda tevhid dini olan İslam'ın ayırdığı şey tam olarak, inandıkları Allah'a ulaşmak için araya aracı olarak koydukları herhangi bir şeyle, Allah'tan tamamen uzaklaşan şirk zihniyettir. Dinin hakikati her türlü aracı fikrinden ayrılır.

Hz. Peygamberin ayırdığı şeyler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Hz. Peygamber tebliği açıktan yapma emri aldıktan sonra inananların sayısı artmaya başlamış bu durum Kureyşin ileri gelenlerince hoş karşılanmamakla kalmayıp inananlara karşı her türlü saldırı ve işkenceye kadar gitmiştir. Bu durumun bitmeyeceğini anlayan Peygamber, gittikleri yere İslam'ı da götürecekleri fikriyle inananlara Habeşistan'a hicret etmelerini

¹⁶⁵ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, 603.

¹⁶⁶ Bknz: Kur'an; 69/41-52/30-37/36-21/5.

¹⁶⁷ Ünal, Mekke Resullerin Yolu, 29.

¹⁶⁸ Ünal, Mekke Resullerin Yolu, 30.

¹⁶⁹ Salih Akdemir, “Müşriklerin Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları”, 179.

tavsiye eder.¹⁷⁰ Ancak Müslümanlara karşı olan öfke ve kızgınlık bitmemiş Medine’den gelip Müslüman olan kişilerin sayısı arttıkça öfkede artıp Hz. Peygamber’in öldürülmesi kararı alınmasına kadar ilerletilmiştir. Neredeyse tüm inananların Medine’ye hicret etmesinden sonra tüm saldırıların tek hedefi haline gelen Hz. Muhammed’in hicretine de vahiyle izin verilir ve Ebu Bekir’le çıktıkları hicret yolculuğuyla Kureyşin şirke batmış kabilelerinin planladığı suikasttan kurtulur.¹⁷¹ Hz. Muhammed arayış evresindeyken ahlaksızlığın hâkim olduğu zihniyetten uzaklaşıp Hira mağarasına sığındığı gibi bu seferde uzaklaştığı şirk zihniyetinin öfkesinden Sevr mağarasına sığınmıştır. Medine’ye sevgi nidalarıyla giren Hz. Muhammed ile çalışmamızın dini hakikat yolculuğundaki ayrışma evresi tamamlanmıştır.

2.2.3. Hz. Muhammed ve Dini Hakikati Anlama Evresi

Kur’an insanı düşündürebilmeyi temel amaç olarak alırken, bunun sağlanması için insanın bilmediğini fark etmesi ve bildiklerini sorgulaması gerekmektedir.¹⁷² Cebrail, ilk ayeti Hz. Muhammed’e bildirdiğinde, Peygamberin ilk tepkisi “Ben okuma bilmem” şeklinde olmuştur ve bu sözyle Peygamber bilmediğinin bilincindedir. Bilmediği halde gelen ilk emir insanlığa gelen diğer ilk emirlerinden farklı olarak “OKU” şeklindedir. Bu okuma hakikat çağının başladığının bir göstergesidir. Okuyabilmesi için bilmediğinin bilincinde olması gerekir kişinin çünkü bilmediğini fark etmek, bildiğini sorgulamak; hakikati anlamak ve hikmetin ardına düşmek demektir.¹⁷³ Bilmediğini bilen Peygambere, önce Rabbini sonra insanın ne olduğunu ve devamında ise insanlığın bugünü ve yarınıyla ilgili daha pek çok şeyi Kur’an öğretir.

Hz. Muhammed bilmediğinin farkında olarak bu yolda ilerleyip ilahi bilgiyle buluşmuş, ilahi bilgiyi anlamıştır. Bu ilahi bilginin kaynağı olan Kur’an, insana unuttuğu kendini, kendisiyle birlikte ötekinin hak ve hukukunu, tahrip ettikleri dinin doğrusunu ve bu dinin esas sahibinin kim olduğunu hatırlatma amacıyla Hz. Muhammed elçiliğiyle tüm insanlığa gönderilmiştir. Hz. Peygamber vahyin bu kuşatıcı bilgisini anlamak için karşılaştığı zorbalıklara aldırış etmeden kendi inandığı yolda yürümüştür. Kendi yolu güzel ahlak ve Kur’an yoludur.

¹⁷⁰ Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 169-173.

¹⁷¹ Doğrul, *Asr-ı Saadet*, 197-198.

¹⁷² Hüseyin Atay, *Cehaletin Tahsili*, (Ankara, Atay Yayıncılık, 2018), 240.

¹⁷³ Yalçın Çetin, “Kur’an’da ve Felsefede Hikmet Kavramı”, 9.

En başından beri şirk zihniyetinden ayrışan Peygamber, vahiyle birlikte tevhid zihniyetini anlamaya başlamıştır. Yaratanın tekliğini kabul etmek insanın kendi inanç dnyasına duyduğu saygının bir göstergesi halindedir. Kendilerine bile faydası dokunmayan onlarca sahte ilahtan gerçek ve tek İlah olan Allah’a ynmek dini hakikat yolculuğunun anlama evresinin temel yapı taşıdır. Ancak bu doğru bir şekilde anlaşılırsa dini hakikat anlaşılmış olur. En zde bulunan bir ve tek Yaratıcı anlayışından sonra diğer tüm fikirler bu bilginin çevresinde inşa edilir. Bundan dolayı da dini hakikatin özünde tevhit vardır ve bunu anlamak dini hakikat yolculuğunu anlamak demektir.

Dini hakikat yolculuğu bu şekilde tamamlanmıştır ve sıra çalışmamızın üçüncü bölümü olan masalsı hakikat yolculuğundadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAKİKATE MASALSI YOLCULUK

3.1. Lewis Carroll ve Alice Harikalar Diyarında

Masallar, içinde yaşanan toplumun birer yansıması ve ifade şekli olarak belirli sebepler doğrultusunda ortaya çıkar. Bazen en korkulan durumları normalleştirebilmek amacı ile bazen anlatılmak istenen mesajı daha kısa yoldan ve daha akılda kalıcı şekilde ifade edebilmek için bazende içinde yaşanan sistemi üstü kapalı bir şekilde eleştirip hicvetmek gibi çok çeşitli sebeplerden ortaya çıkmışlardır. Bir ifade şekli olduğundan dolayı da masallar her toplum ve her dönemde var olmuşlardır.

Tüm masallarda ortak olan belirli hususlar olmasının yanı sıra bazı masallar konu ve konunun işleniş şekliyle, karakterler ve onların temsil ettikleriyle, içinde bulundurdukları metaforlarla diğerlerinden farklıdır. Çalışmamızın üçüncü hakikat yolculuğunu temsil eden, bugün 158 yaşındaki Alice Harikalar Diyarında masalı tamda bu ve daha pek çok sebepten dolayı diğer pek çok masaldan farklıdır. Farkını pek çok disiplin ve alanda kendisine yapılan çeşitli atıflarla da ortaya kor Alice masalı. Örneğin, psikoloji alanında nesnelerin boyutlarının algılanmasında yaşanan bir bozukluk, Alice'in gördüğü rüyalara benzerliğinden ötürü "Alice Harikalar Diyarında Sendromu" olarak isimlendirilmiştir.¹⁷⁴ 1999 yılının en sevilen yapımı, dört Oscar ödülü ve işlediği konunun felsefi bir problem olarak güncelliğini sürdürmesinden ötürü sinema dünyasında kendisine sağlam bir yer edinen The Matrix filmi, Alice masalının başlangıcında yer alan beyaz tavşan ve tavşan deliğine çeşitli göndermeler yapar. Henüz filmin başında başkarakter, tıpkı masalın başında beyaz tavşanı takip edip tavşan deliğinden atlayarak macerasını başlatan Alice gibi kendi macerasını başlatmak için

¹⁷⁴ Mine Cinbiş, Sabiha Aysun, "Alice in Wonderland Syndrome as an Initial Manifestation of Epstein-Barr Virus Infection" *The British Journal of Ophthalmology*, Mayıs 1992. <https://doi.org/10.1136/bjo.76.5.316>

“beyaz tavşanı takip et”¹⁷⁵ şeklinde bir not alır. Filmin devamında başkaraktere “Kendini tavşan deliğinden düşen Alice gibi hissediyor olmalısn.”¹⁷⁶ cümlesiyle ve filmin en dikkat çekici sahnesi olan mavi ve kırmızı hap seçimi sırasında söylenen “Kırmızı hapi seçersen tavşan deliğinin ne kadar derin olduğunu gösteririm.”¹⁷⁷ ifadesi Alice Harikalar Diyarında masalına açık şekilde yapılan göndermelerdir.¹⁷⁸ Alice Harikalar Diyarında masalına yapılan bir diğer açık atıf ise Miguel Tamen’in “Sanat Neye Benzer” kitabıdır. Kitapta ağırlıklı olarak Alice masalı üzerinden bir sanat tanımı yapılmaya ve çeşitli Alice göndermeleriyle sanat anlaşılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁹

Kendisine farklı disiplinlerce ve farklı dönemlerde yapılan atıfların çeşitliliği Alice Harikalar Diyarında masalını sadece bir çocuk masalı olma fikrinden uzaklaştıran sebeplerden biridir. Bununla beraber masala yapılan atıflarla güncelliğini ve cazibesini günümüzde hala sürdüren Alice Harikalar Diyarı kitabı kendi yazıldığı dönem içinde oldukça ilgi çekici bir kitap olmuştur. Alice Harikalar Diyarında masalı, içinde yaşananların çocuğun kendi bakış açısından, kendi anlam ve duygu dünyasından direkt bir şekilde anlatan ilk kitaplardan biridir.¹⁸⁰ Tek başına bir maceraya çıkıp ve bu macerada başına gelen zorlukların üstesinden başarıyla gelen bir kız çocuğunun başkarakter olması bugün için daha normal bir hal kazanırken kitabın yazıldığı dönem olan Viktorya Dönemi İngiltere’si için bu normal olması gereken kız çocuğu imajından tamamen farklı bir durumdur. Çağının normali olarak bir kız çocuğunu, yalnızca ahlaki normların mecburi bir göstergesi olan, erkek başkarakterin yanında yer alan ve henüz küçük yaştan itibaren evlilik hayalleri kuran bir kadın imajından çok ötede bir yerde Alice’i oluşturan Lewis Carroll bu sayede edebiyat dünyasına farklı ve dikkat çekici şekilde dâhil olmuştur.

Gerçek ismi Charles Lutwidge Dodgson olan Lewis Carroll, kendisine masalını oluşturmada ilham olan gerçek Alice Liddell ile tanışmasında rol oynayacak olan matematikçi kimliğinden ayrı olarak Lewis Carroll kimliği oluşturur. Matematik, mantık ve diğer çalışmalarında esas ismini kullanan Carroll, edebiyat alanında yazdığı

¹⁷⁵ Wachowski Kardeşler, *The Matrix*, (Silver Pictures, 1999).

¹⁷⁶ Wachowski Kardeşler, *The Matrix*.

¹⁷⁷ Wachowski Kardeşler, *The Matrix*.

¹⁷⁸ The Matrix filmi ve filmde geçen Alice ile ilgili ifadeler hakkında daha fazla bilgi için: Artun Avcı, “What is the Matrix?”, *Marmara İletişim Dergisi*, 11/11 (2001): 221-232.

¹⁷⁹ Miguel Tamen, *Sanat Neye Benzer*, çev. Nedim Çatlı, (İstanbul, Metis Yayınları, 2015), 10-140.

¹⁸⁰ Umut Erdem, “Alice Harikalar Diyarında Gizlenmiş Pandora’nın Kutusunu Açarken” *T24-K24*, 2017. <https://t24.com.tr/k24/yazi/alicein-harikalar-diyarinda>, 1305

çalışmalarda ise Lewis Carroll ismini kullanır. Erdem, Lewis Carroll isminin yazarın bir mahlası olmanın çok daha ötesinde olduğunu, onun matematikçi kimliğinden ayrı bir kimlik olarak inşa edildiğini söyler.¹⁸¹ Kendisine iki ayrı kimlik oluşturan Carroll ‘un bu davranışı, içinde yaşadığı henüz yeni işçi sınıfının ortaya çıkıp burjuva sınıfıyla arasındaki uçurumun iyice arttığı Viktorya Dönemi İngiltere’sinin ikiyüzlülüğünün bir dışa vurumu niteliğindedir. Alice kitabının ortaya çıktığı bu dönemde Roberts’a göre halk artık geleceğe dair ümitsiz, şüphe içinde ve belirsizlikler hâkimken¹⁸², M. Urgan için bu dönem tam bir kargaşanın hâkim olduğu ve her türlü absürtlüğü içinde barındıran bir dönemdir.¹⁸³

Lewis Carroll tamda böyle bir dönemde Alice Harikalar Diyarında kitabını kaleme almıştır. Masal üretme becerisi, Carroll’un ailenin en büyük çocuğu olarak kardeşlerinin bakımında yer almasından ve onları eğlendirmek amacıyla uydurmaya başladığı hikâyeler ve çizdiği resimlere dayanmaktadır.¹⁸⁴ Alice masalı ise Carroll’un Oxford’a matematikçi olarak atanması ve benzer yıllarda kitaba ilham olacak gerçek Alice’in babası Henry George Liddell’in Christ Church’e dekan olarak atanıp ailesiyle birlikte Oxford’a gelmesiyle şekillenmeye başlayacaktır.¹⁸⁵ Aile ile yakın olan Carroll, ailenin diğer çocuklarından farklı olarak Lorina, Edith ve Alice Liddell ile yakınlığı dikkat çekici şekilde fazlaydı ve bununla birlikte Alice Harikalar Diyarının ilk hali de bu üç kız kardeşin Carroll’la yaptıkları bir tekne gezisinde Carroll’un sözlü anlatımıyla ortaya çıkmış, Alice Liddell’in masalı fazla beğenmesinden ötürü yazıya dökülüp kitabın ilk ismi olan Alice’in Yeraltındaki Maceraları şeklinde kendisine hediye edilmiştir.¹⁸⁶ Fakat küçük bir kız çocuğu ve yetişkin bir erkeğin arkadaşlığı normal sayılamayacak bir durum olduğundan bu arkadaşlık bir noktada sona ermiştir. Başrahip Henry Liddell, Kraliçe Elizabeth’in akrabası olduğundan soylu bir aileye yakışır şekilde kızlarına belirli bir düzey eğitimleri sağladıktan sonra sosyeteye uygun kişilerle evlendirmiştir. Üç kız kardeş içinden özgüveniyle Carroll’un dikkatini diğerlerinden fazla çeken Alice, gerçek hayatta R. Hargreavas ile evlenip içinde yaşadığı dönemin kadın anlayışına uygun bir şekilde yaşarken Carroll’un dünyasında ise bu rolün dışına

¹⁸¹ Erdem, “Alice Pandora’nın Kutusunu Açarken”, 2.

¹⁸² J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2010), 453.

¹⁸³ Mine Urgan, *İngiliz Edebiyat Tarihi III*, (İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1991), 173.

¹⁸⁴ Erdem, “Alice Pandora’nın Kutusunu Açarken”, 2.

¹⁸⁵ Martin Gardner, *Alice: The Annotated Alice*, çev. Müge Sözen, (İstanbul: Everest Yayınları, 2020), 27.

¹⁸⁶ Gardner, *Alice*, 27-28.

çıkmayı başarır ve bir başkaldırı sembolü şeklinde günümüze kadar önemini koruyarak gelir.¹⁸⁷ Şunu da söylemek gerekir ki gerçek Alice evlenip çağına uygun davranmasıyla birlikte kitaptaki Alice’le ne tam olarak aynı kişilerdir ne de tam olarak birbirinden farklı kişilerdir.

3.2. Alice Harikalar Diyarı ve Hakikat Evreleri

Yapılan çevirilere göre değişkenlik göstermesinin yanı sıra 100-112 sayfa şeklinde olan Alice Harikalar Diyarında kitabı toplam on iki bölümden oluşur. İlk olarak 1865 yılında John Tenniel’in çizimleriyle yayınlanan kitap, farklı dönemlerde içlerinde ünlü ressam Salvador Dali’nin de bulunduğu farklı illüstratörlerce yorumlanmıştır.¹⁸⁸ Yazıldığı dönemlerden belirgin izler taşımasının yanı sıra yazıldığı zamanın ötesine de geçen zaman üstü metaforlar ve derin bir anlatım tarzıyla popülaritesini hiç azaltmayan kitap, pek çok kültürde ve dilde var olmuştur. Zamanı aşan bir derinliğe sahip olmasından dolayı Alice Harikalar Diyarında ve devamı olan Aynadan İçeri masalları, İncil, Kur’an ve Shakespeare’den sonra en fazla alıntılanan kitaplar olmuşlardır.¹⁸⁹ Tamda böyle bir konumda olan Alice literatürde bir çocuk masalıdır lakin yalnızca bir çocuk masalı olmanın çok ötesinde bir noktadadır. Dolayısıyla Alice’in maceralarını felsefeci Platon ve peygamber Hz. Muhammed ile birlikte hakikat başlığı altında incelemek konumuzun esas amacı olan hakikatin tekliği iddiasının destek noktalarından bir tanesi olmuştur. Alice, Platon ve Hz. Muhammed’in hakikat yolculuğuna benzeyen şekilde bir macera yaşamıştır. Tıpkı diğer bölümlerde olduğu gibi Alice’te bu yolculukta bir arama, ayrışma ve anlama evresinden geçmiştir.

3.2.1. Alice Masalında Hakikati Arama Evresi

Alice Harikalar Diyarında kitabı, henüz ilk sayfadan bir arayışla başlar. Çünkü Alice, ablasıyla birlikte oturdukları nehrin kıyısında sıkılmıştır.¹⁹⁰ Alice henüz masalın başında sıkıntısını giderecek bir şeyler aramaktadır. Ablasının okuduğu resimleri ve konuşmaları olmayan kitap da, kalkıp papatya toplayıp taç yapma fikrî de içinde bulunduğu sıkıntıyı giderecek kadar cazip gelmemiştir Alice’e. Tamda bu sıkıntıyla

¹⁸⁷ Erdem, “Alice Pandora’nın Kutusunu Açarken”, 3-8.

¹⁸⁸ Nilüfer Üstündağ Özel, “151 Yaşındaki ‘Alice Harikalar Diyarında’ Serüvenine İllüstratif Bir Bakış”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7/1 (2017): 139.

¹⁸⁹ Gardner, *Alice*, 42.

¹⁹⁰ Lewis Carroll, *Alice Harikalar Diyarında*, çev. Sinan Ezber, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 3.

uykusu gelen Alice, ilk gördüğünde normal gelen ama sonra kendisini şaşkınlığa uğratması gerektiğini düşündüğü bir şeyle karşılaşır; çok geç kaldığına yakınlıkla aceleyle koştu. pembe gözlü bir beyaz tavşan yeleğinin cebinden çıkardığı saati kontrol ederek hızla Alice'in yanından geçer.¹⁹¹ Alice'in macerası sıkıntısını giderecek bir şey arayışındayken gördüğü beyaz bir tavşanı merak ettiği bu noktada başlar. Platon'un ve Hz. Muhammed'in arayış evresinin başında olan merak, Alice'inde içini yakıp kavurur ve beyaz tavşanın peşinden koşturup, geri nasıl çıkacağını hiç düşünmeden tavşanın atladığı büyük tavşan deliğine atlamasını sağlar.¹⁹² Alice masalı için tavşan deliği bir arayışın ve dönüşümün başlangıç noktası konumundadır. Alice'in bu arayış evresi ise oldukça uzun sürmüştür çünkü Erdem'in Âdem ile Havva'nın cennetten kovulması figürü olarak gördüğü tavşan deliğinden “düşüş”, hiçbir şey bilmeme ortamı olan çocukluktan-cennetten, türlü türlü bilginin ve maceranın olduğu bireyle-dünyaya bir geçiş olduğundan dolayı bir hayli derindir.¹⁹³

Alice'in arama evresinin başlangıcı olan tavşan deliği, o kadar derindir ki Alice bu düşüşte ya da bu arayış evresinde başına daha nelerin geleceğini düşünmek ve düşerken düştüğü kuyunun etrafının kitap raflarıyla çevrili olduğunu fark edecek kadar hayli fazla vakit bulur. Alice'in arayış evresi kitap raflarının temsil ettiği bilgiyle çevrilidir. Lakin Alice bilgi sembolü kitap raflarının ortasından onlarla temas etmeden, onları her anlamda arkasında bırakarak ayrı bir şekilde düşmekteydi. En sonunda düşüşü etrafı kilitli kapılarla çevrili uzun ve basık bir salonda son bulur.¹⁹⁴

Düşüşü biten Alice, salondaki tüm kapıların kilitli olduğunu anlayınca derin bir üzüntüye kapılır ama bu üzüntüyle birlikte yeni bir arayış başlar: Etrafı kilitli kapılarla çevrili salondan çıkmak için gerekli olan bir anahtar. Her soru için bir cevap, her problem için bir çözüm ve her kilitli kapı için bir anahtar mutlaka vardır. Alice için perdenin arkasında gizli olan kilitli küçük bir kapıyı açacak anahtar tamda Alice görsün diye cam bir masanın üzerindedir.

Arama evresinin en zor aşaması merak edip yolculuğa ilk başlama sürecidir ve Alice bu süreçte cesurca dibi belli olmayan tavşan deliğinden atlamıştır. Sonrasında ise işler nispeten daha kolaylaşır. Alice kendi için olan harikalar diyarı kapısının anahtarını

¹⁹¹ Carroll, *Alice*, 3.

¹⁹² Carroll, *Alice*, 4.

¹⁹³ Erdem, “Alice Pandora'nın Kutusunu Açarken”, 6.

¹⁹⁴ Carroll, *Alice*, 4.

cam bir masanın üzerinde kolayca bulur. Yani hakikat yolculuğuna başlama cesareti gösteren biri için yol ona kolaylıklar sunmaya başlar. Kilitli kapıların anahtarı onun için var olur, o kapılardan geçebilmek için fazla büyük olduğunu anladığında ise ihtiyaç duyduğu boyutları sağlayacak içecekler hazır haldedir.

Kapıdan geçemeyecek kadar büyük olduğunu fark ettiğinde daha önce masanın üzerinde olmadığına emin olduğu “BENİ İÇ” yazılı şişeyi birden görür ve zehir olmadığına kendi kriterlerince emin olduktan sonra içtiğinde artık boyutları tamda kapıdan geçmek için uygun şekildedir. Alice masal boyunca bu şekilde bir şeyler yiyip içerek ya da farklı nesnelere dokunarak tam 12 kez vücut ölçülerini değiştirir. Deleuze’ün L. Carroll üzerinden Alice’i ele aldığı *Anlamın Mantığı* kitabına göre eşzamanlı olan bu büyüme ve küçülmenin yaşandığı bir mekân oldukça fantazmagorik ve gerçeklik üstü olabilir ¹⁹⁵ ama gerçeklikte bu beden değişimi tamda bir kız çocuğunun ergenlik dönemine geçiş sürecinde yaşadığı içsel ve dışsal değişimlerin birer yansıması şeklindedir.

Ergenlik dönemi yaşanabilecek değişimlerle ilgili bir gönderme olmanın yanı sıra sürekli değişen bir beden algısı hakikat yolculuğu sürecinin ilk evresinde yaşanan bir kendilik algısı üzerindeki emin olamayışın ve değişimin bir göstergesidir. Felsefi hakikat bölümünün temsil ettiği Platon da mağaradan zincirlerinden kurtulan kişinin ışığa doğru bir korkuyla ilerlemesi ve dini hakikat bölümünde ele aldığımız Hz. Muhammed’in ilk vahyi aldıktan sonra evine gidip bu durumun şeytani mi Rahmani mi olduğuna emin olamayıp korkuyla kâhinlerden olduğunu sanması ve kendi yaşadığı şey hakkında bir bilgiye sahip olamayıp kendiyle ilgili fikrinin sarsılması gibi ¹⁹⁶ Alice’in masalsı hakikat yolculuğunun arayış evresinde de ilk önce en emin olduğu ama sürekli değiştiği için artık bir türlü emin olamadığı bedeni hakkındaki fikri-bilgisi sarsılır.

Alice’in harikalar diyarında geçirdiği vakit boyunca aradığı en temel şey kim ve ne olduğu ve bununla birlikte kendine ait bir yoldur. Tavşan deliğine atlaması da çeşitli zorlu maceralar yaşamasının da temel sebebi budur. Henüz kitabın ikinci bölümünde başına gelen şeylerin her gün yaşadığı normal şeylerden ne kadar farklı olduğunu düşünür ve sabah kalktığındaki Alice olup olmadığını sorgular. ¹⁹⁷ Aynı olmadığı

¹⁹⁵ Gilles Deleuze, *Anlamın Mantığı*, çev. Hakan Yücefer, (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2015), 102-116.

¹⁹⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi I*, 82.

¹⁹⁷ Carroll, *Alice*, 12.

yönündeki düşüncesi Alice’e “Öyleyse ben kimim?” sorusunu sordurur. Bunun çok büyük bir bilmece olduğunun kendisi de farkında olan Alice sırasıyla arkadaşı Ada ve Mabel olmadığını düşünür fakat onlarda olmadığına göre o zaman kim olduğuna bir türlü cevap bulamaz.¹⁹⁸

Maceralarına devam eden Alice kitabın beşinci bölümü olan “Bir Tırtılın Öğüdü”nde kendisine sorduğu bu soruyla tekrar karşılaşır. Ancak bu sefer soruyu soran değişimin ve dönüşümün sembolü olan yaşlı bilge bir tırtıldır.¹⁹⁹ Tırtıl “Kimsin sen?” diye sorar Alice.²⁰⁰ Alice bu sorunun cevabını hala bilmemektedir. Defalarca uğradığı değişiklikten dolayı bildiği tek şey kendinin kendi gibi olmadığıdır. Ancak tırtılın henüz kelebek olma sürecine girmedigi için kendisinin bu kadar değişmekten dolayı yaşadığı kafa karışıklığını anlamayacağını fark eden Alice, bir anlamda da “Kimsin sen?” sorusundan uzaklaşmak için arkasını döner ve gider. Arayış evresinde emin olduğu tek şey kendisi gibi olmadığı ve kim olmadığıdır. Ancak henüz kim olduğuna dair bir fikri yoktur Alice’in.

Alice, neyi bilmediğini veya neyi aradığını içsel olarak fark etmiştir artık. Ne aradığını bulan kişi, yolun ilk evresini tamamlamıştır ve aradığını bulmak daha kolaydır. Hakikat yolculuğunun bu ilk evresinde tavşandan ve fareden emirler alan, yalnızlıktan sıkılan ve üzüntüden dolayı sürekli ağlayıp neredeyse kendi gözyaşı havuzunda boğulacak olan Alice²⁰¹, bu çocukluktan ve edilgen durumdan artık uzaklaşıp kendi kimliğini oluşturabilmek ve kim olduğunu bulabilmek için başkalarının yollarından ayrışıp kendi yolunu bulmalıdır. Çünkü ancak başkalarının yolundan ayrışan kendi yolculuğunun hakikatini anlayabilir.

3.2.2. Alice Masalında Hakikatin Ayrışma Evresi

Hakikat yolculuğunun ikinci evresi olan ayrışmayı Alice maceranın en başında tavşan deliğinden düşerek başlatmıştır. Sıkıcı olan ve şaşırp hayret edeceği bir şeyler bulamadığı dünyasından ayrışıp büyük bir heyecan ve içini kasıp kavuran bir merakla onu yeraltındaki harikalar dünyasına götürecek beyaz tavşanı takip edip tavşan deliğine atlar. Bu atlayış Alice’i içinde sıkışıp kaldığı ikiyüzlü Viktorya Dönemi zihniyetinden

¹⁹⁸ Carroll, *Alice*, 14.

¹⁹⁹ Fevziye Eyigör Pelikoğlu, Hatice Karaca, “Fantazmagorik Bir Mekân: ‘Alice’ İmgesi ve Harikalar Diyarında Dönüşüm”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 56 (2019): 671.

²⁰⁰ Carroll, *Alice*, 35.

²⁰¹ Carroll, *Alice*, 12-29.

ayrıştırıp kendi olması için bir harikalar diyarına çıkarır. Viktorya Döneminde hâkim olan kadına dair pekte lehte olmayan bakış açısından tam anlamıyla özgürleşmemiş olan L. Carroll, ironik bir şekilde bu zihniyete eleştirilerini kitabın belli bölümlerinde Alice'i cahil, mahcup ve utanmış duruma düşürerek gösterir.²⁰² Döneminin üst sınıfına ait olan Alice, iyi eğitilmiş ve görgü kurallarına tam uygun şekilde yetiştirilmiş bir kız çocuğu olmasının bir göstergesi olarak derin tavşan deliğinden düşerken okulda öğrendiği bilgileri göstermek istercesine, hangi eylem ve boylamlardan geçtiğini düşünür.²⁰³ Lakin bunu düşünürken Alice'in eylem ve boylam hakkında hiçbir bilgisi ve fikri yoktur sadece bunlar asil bir kızın bilmesi gereken, söylemesi hoş sözcükler olduğu için kullanır.²⁰⁴ Alice'in bu kavramları gerçekte bilmese bile biliyormuşçasına davranması Carroll'un, Alice'i küçük düşürmesinin ötesinde mevcut olan ezberci ve katı eğitim şekline de bir eleştirisidir.

Bu zihniyete yöneltilen eleştirinin bir örneği de Alice tırtılla karşılaştığında yaşanır. Normalde Viktorya Dönemi çocuklarının ezbere bilmesi gereken ilahi şarkılar ve şiirlerden biri olan ve içinde Tanrının öneminden de söz eden Robert Sounthey'in didaktik tarzdaki şiiri "Yaşlı Adamın Rahatı"nı Carroll alaya alarak ve Alice'i de utandırarak "Sen Yaşlısın William Baba" şeklinde değiştirip farklılaştırarak okutur.²⁰⁵ Böylece Carroll, hem soylu sınıfının göstermelik olan içi boş bilgi sevgilerini hem de çocuklara yönelik bu faydasız eğitim tarzını ve içeriğini başkarakter Alice'le dalga geçer bir şekilde ortaya kor. Bununla beraber bir fareyle konuşurken ona nasıl hitap etmesi gerektiğini bilmez halleriyle, karşılaştığı tüm saygısızlıklara rağmen kendini zorlayarak kibarlığını korumaya çalışmasıyla ve esas sebepler yerine rahatsız olduğu şeylere birer mazeret uydurarak naziklik yapmaya çalışmasıyla tam bir ikiyüzlülük zihniyeti içinde sıkışmış olan Alice bunlardan yavaş yavaş ayrılmakta kendi yolunu bulmaya çalışmaktadır.

Alice'in ayrılmaya çalıştığı bu zihniyetin hâkim olduğu döneme göre açık ara farkla kadına yönelik anlayışı değiştirmiş olsa da içinde bulunduğu erkek egemen zihniyet sonuç itibarıyla yazar Carroll'un normalidir. Bunun en büyük kanıtı Alice'in kendi yolunu bulma süreci olarak özetlenebilecek bu maceranın Alice'in görmüş olduğu

²⁰² Erdem, "Alice Pandora'nın Kutusunu Açarken", 6.

²⁰³ Gardner, *Alice*, 185.

²⁰⁴ Carroll, *Alice*, 5.

²⁰⁵ Gardner, *Alice*, 181.

bir rüyadan ibaret olmasıdır. Dönemin ikiyüzlülüğünü eleştiren Carroll'un kendisini de içine alarak, bilerek ya da bilmeyerek yaptığı en büyük eleştiri bu olmuştur. Lakin rüya bile olsa bir noktadan sonra Alice bu masalın tam ortasında yer aldığını ve bu masalın kendisiyle ilgili olduğunu fark edecektir.

Kendi hakikat yolculuğunda yaşadığı bu saçma durumlardan ayırmaya başlayan Alice masal boyunca girdiği hiçbir ortamda uzun süre kalmaz. Gittiği her yeni ortamda bulunan kendi eski düşünce kalıplarını yıkan yeni fikir ve durumlarla karşılaşp bu durumu fark eder ve oradan farklı bir mekâna geçer. Geçtiği ortamlardan en ilginçiyse Mart Tavşanı, Şapkacı ve Fındıkfaresiyle birlikte oturduğu çay partisidir. Burada tıpkı Platon'un ayrıştığı kendilerine ait pek bir bilgileri olmadan bilgi satan Sofistlere benzer şekilde, hiçbir ilerleme göstermeden bir çay masası etrafında dönüp duran ve kendisine ait hiç şapkası olmadan şapka satan Şapkacının sahte Viktorya dönemi nezaket adetlerinden ve fikirlerinden köklü bir ayrışma yaşar ve çay partisinden ayrılır.²⁰⁶ Böylece her bölümde eski mevcut bilgilerini ve inançlarını temsil eden mekândan ayrışp başka bir mekâna yani başka bir ayırışmaya geçer.

Her girdiği yeni mekânda daha önce hiç görmediği ve hiç yaşamadığı şeylerle karşılaşan Alice, masal ilerledikçe kendi zihninde 'böyle bir şey olamaz' dediği tüm inançlarından ayrışp yeni bir karaktere bürünür. Başta, bir şeyler yiyip içmeyle vücudunun büyüyp küçülebileceğine inanmazken bunu defalarca yaşayınca artık bu durumu normal görmeye başlar. Hatta artık bir şeyler yiyip içmediğinde bile vücut ölçüleri değişse bu onun için oldukça kurtarıcı ve normal bir durum halindedir. Daha önce bir kedinin sırtabileceğini hiç düşünmezken, harikalar diyarındaki gezintisiyle sadece bir kedinin sırtabileceğine değil aynı zamanda kedi ortadan kaybolrsa bile sırtışın kendi başına var olabileceğine şahit olmuştur. Bu gibi durumlarla karşılaştıkça artık eski bilgi kalıplarını bir tarafa bırakmış, olmaz dediği her durumdan kendi gözyaşı havuzuyla arınmış, ayrışp özgürleşmiştir.

Kitabın başlarında Harikalar diyarını pek anlayamayan Alice, Harikalar Diyarını ablasıyla oturdukları ağacın dibindeki gerçek dünyadan ve o dünyanın Alice'e öğrettiği bilgi ve inançlardan net bir şekilde ayırıştırarak bu diyarı ve bu diyarla birlikte kendini anlamaya başlar.

²⁰⁶ Carroll, *Alice*,

3.2.3. Alice Masalında Hakikati Anlama Evresi

Alice içinde bulunduğu harikalar diyarında çeşitli dönüşümler geçirmiş eski inanç kalıplarından tek tek ayrışıp özgürleşerek en nihayetinde anlama evresine geçmiştir. Karşılaştığı onca akıl almaz durum karşısında biryandan şaşkınlığını da koruyan Alice biryandan da eskiden emin olduğu “akıl alır” durumların egregorisinden özgürleşmesi gerektiğini anlamıştır. Dünyanın ablasıyla oturup eğlendikleri nehrin kıyısından çok daha fazlası olduğunun farkındadır artık.

Masalda Şapkacı ve Mart Tavşanının çılgın çay partisine katılan Alice, bu partide hem zamanın ne olduğunu hem de konuştuğu her cümlemin anlamsal değerinin tersiyle eş değerde olmadığını anlar.²⁰⁷ İlk olarak içinde bulunduğu harikalar diyarında evrenin düzenleyici temel ilkesi zaman bir kavram değil bir kişidir ve tıpkı Şapkacıyı olduğu gibi kendisini rahatsız edenleri cezalandırabilir ve hatta belirli bir saatte, masaldaki gibi saat altıda sabit bile kalabilir.²⁰⁸ Sonrasında ise ne demek istediğiyle, söylemeye çalıştığı şeyin aynı olduğunu düşünen Alice’in anlamsal mantığı Şapkacının verdiği örneklerle çürütülür. Şapkacı bu ikisinin aynı şeyler olmadığına dair; “yediğimi görüyorum ile gördüğümü yiyorum” ve “sahip olduğum her şeyi severim ile sevdiğim her şeye sahip olurum” örneklerini verir.²⁰⁹ Böylece Alice için yeni bir zaman ve anlam anlayışı vardır. Zamanı ve anlamın mantığını yeni bir şekilde anlamak Alice’in hakikat yolculuğunda önemli bir noktadır. Matematikçi ve mantıkçı Carroll’un masalda okuyacak bir çocuğun bile anlayacağı düzeyde bu iki zor felsefi kavramı ele alması kitabın derinliğinin göstergelerinden de yalnızca bir tanesidir.

Alice’in hakikat yolculuğundaki anlama evresinde esas olarak neyi anlaması gerektiğine dair farkındalığı çalışmamızın da ilham kaynağı olan şu diyalogda yer alır:

Alice konuşmaya devam etti: “Lütfen bana hangi yolu izlemem gerektiğini söyler misin?”

“Bu nereye gitmek istediğine göre değişir,” dedi Kedi.

“Aslında nereye gittiğim pek umurumda değil...” dedi Alice.

“O zaman hangi yolu izlersen izle, fark etmez.” dedi Kedi.

²⁰⁷ Gardner, *Alice*, 47.

²⁰⁸ Gardner, *Alice*, 54-57.

²⁰⁹ Carroll, *Alice*, 54.

“... Bir yere varayım yeter,” diye tamamladı Alice sözünü.

“Ah, bundan kuşkun olmasın, kesinlikle bir yere varırsın, tabii eğer yeteri kadar yürürsen.”(s.49).²¹⁰

Bu diyalogla Alice niye harikalar diyarına geldiğini ve ne anlaması gerektiğini tam olarak fark etmiştir. Masal boyunca nereye gitmesi gerektiğini, ne yapması gerektiğini, ne yemesi ne içmesi gerektiğini başkalarından emir alarak öğrenen Alice, üstte geçen diyalog sayesinde artık kendine ait ve kendinin belirleyeceği bir yolunun olması gerektiğini anlamıştı. Hangi yoldan nereye gittiğini umursaması gerektiğini anlayan Alice, adının hiç söylenmediği²¹¹ halde bu hikâyenin onun hikâyesi olduğunu ve bu hikâyede kim olduğunu kendinin oluşturması gerektiğini anlamıştı.

Alice’in hakikat yolculuğu, yaşadığı dönemin ve soylu bir ailenin vermiş olduğu “kız çocuğu” kimliğinden ayrışıp bir kimlik ve kişilik kazanması gerektiğini anladığı bir yolculuktur. Nitekim macerası bitmeden bunu anlamıştır ve okuyucular kitabın sonunda kendi kimliğini oluşturmuş Alice’i görür.

Alice masalın son bölümünde tatlı küçük kız imajından özgürleşip krala ve mahkemeye itiraz edebilecek cesaretle, korkusuz bir kadına dönüşür. Alice, tanık olarak çıktığı düzmece bir mahkemede uygulanan “Önce ceza, sonra karar.”²¹² saçmalığını masal boyunca kazanmak için büyük mücadele verdiği kimliğiyle itiraz ettiği sırada ablasının “Uyan tatlım, Alice uyan! Bu ne uykusu böyle!”²¹³ sözleri ile uyanır.

Alice’in neden böyle bir rüya gördüğü kitapta anlatılmaz ama ablasının Harikalar Diyarı rüyasından uyanan Alice’i ‘saf ve sevgi dolu yürekli’ şekilde görmesi, Alice’in bu muhteşem rüyasıyla bir şeyleri anladığını ve kendine bir kimlik kazandığını gösterir. Masalın başında ablası tarafından yaramaz ve şımarık bir çocuk olarak görülen Alice, masalın sonunda ablası tarafından yetişkin bir kadın olarak hayal edilir. Harikalar diyarı Alice’i büyütmüş, ona sevgi dolu bir kişilik oluşturmuştur.

²¹⁰ Carroll, *Alice*, 49.

²¹¹ Fevziye Pelikoğlu, Hatice Karaca, “Fantazmagorik Bir Mekân”, 667.

²¹² Carroll, *Alice*, 104.

²¹³ Carroll, *Alice*, 105.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanın hakikat yolculuğunda başlangıç noktası olan arayış evresi, Platon, Hz. Muhammed ve Alice’te aynı şekilde başlamıştır. Bu aynılığı oluşturan şey merak duygusu olmuştur. Köktürk’ün ifadesiyle “*merak ve hayret entelektüel bir duygu ve duruştur.*”²¹⁴ Hayret ve merak eden zihin başka türlü olmanın ötesinde, kendi iç dinamizmiyle bizatihi kendisi olabildiğinden özgürdür.²¹⁵ Ele aldığımız isimler kendi alanlarının entelektüel ve özgür zihinleri olarak merak ve hayretle başlamışlardır arayışlarına.

Platon’u felsefe yapmaya iten şey merakla aradığı bilginin sağlam zeminiydi. Hz. Muhammed’i arayışında sürekli Hira mağarasına götüren şey merak duygusuydu. İçinde bulunduğu Arap zihniyetinden, putlarından zevk ve havaslarından farklı olanı merak ediyordu. Doğan’a göre; “*merak ve hayret duygumuzu koruyarak Eski Yunanlılar gibi çocuk kalabiliriz çünkü merak ve hayretimizi kaybetmek bir anlamda çocukluğumuzu kaybetmek demektir.*”²¹⁶ Bu anlamda çocukluluğunu gerçek anlamda kaybetmemiş olan Alice ise can sıkıntısıyla otururken, içini kasıp kavuran bir merakla tavşanın peşinden koşup tavşan deliğinden atlamıştır.

Merakla başladıkları arayış evresiyle her biri içinde yaşadıkları dünyadan ayrışıp farklı birer dünyaya geçtiler. Platon’un mağarasında zincirli olan kişi zincirlerinden özgürleşip mağaranın dışında aydınlık dünyaya geçti. Hz. Muhammed, yozlaşmış zihniyetten uzaklaşıp Hira mağarasında kendi iç dünyasına geçti. Masal kahramanı Alice ise ablasıyla oturdukları normal dünyasından bir tavşan deliği aracılığıyla Harikalar dünyasına geçti. Bu farklı dünyaya geçişleri aynı zamanda arkalarında bıraktıkları dünyaların zihniyetlerinden de birer ayrışma gerçekleştirmiştir. Platon, bilginin zeminini sarsıp sadece etkili konuşma sanatıyla kendilerini pazarlayan Sofist zihniyetinden, Hz. Peygamber şirke batmış zihniyetten ve Alice’te kendi eski inanç ve fikirlerinden ayrıışmışlardır. Hakikatin üçüncü evresi olan anlama son evredir ve bu evrede anlaşılan temel şey insanın kendi yolculuğu ve kendisidir. İnsanın anlam arayışı kendisini anlamasıyla son evresine gelmiştir. Bu son evre gerçek anlamda nihai bir son

²¹⁴ Milay Köktürk, “Hayret Üzerine”, *Türk Yurdu Dergisi*, 101, (2012), 294.

²¹⁵ Zübeyir Saltuklu, Muhammed Toprak, “Platon, Aristoteles, Jaspers ve Heidegger’e Göre Hayret Kavramı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/11, (2021), 159-167.

²¹⁶ Nergis Doğan, “Bildığımız İlk Felsefe”, *Akşam Gazetesi*, (09.05.2014).

değildir. Kendini anlayan insan için yaşam yeni başlamıştır. Son evreye gelen, anlayan fark eden insan, geri dönmelidir. Platon'un mağara alegorisinde, zincirlerinden özgürleşip dışarı çıkıp Güneş'i-İyi İdeasını gören insanın mağaraya tekrar dönüp, orada kalan insanlara gerçek ışığı anlatması gibi, Hz. Muhammed'in Rabbinden aldığı "Kalk ve uyar"²¹⁷ ayetiyle birlikte tamda ayrıştığı şirk zihniyetini uyarmaya başlaması gibi ve Alice'in masalda karşılaştığı bir kapıdan geçince kendini aniden en başta düştüğü uzun geçitte bulup, "bu sefer daha iyisini yapacağım" diyerek başta ne yapacağını sorduğu insanlarla daha iyisini yapmak için tekrar başlaması gibi, anlayan insan ötekine ışığı götürebilmek için bulduğu hakikat ışığıyla geri döner.

Geri dönerken: Alice sadece eski halini aydınlatmak, kendi yolunu düzeltmek ve daha güzel hale getirmek için, Platon'un oluşturduğu mağaradan çıkan kişi ise mağarada bulunan birkaç kişiyi kurtarmak için geri döner. Burada farklı olan Hz. Muhammed'in geri dönüşüdür. Zira Onun geri dönüşü tüm insanlığı aydınlatmak içindir. Bu da dini hakikatin kuşatıcılığının bir göstergesidir. Geri dönmek demek tüm insanlıkla ortak olmak demektir. Hakikati anlayan insan için artık ortak iyilik, ortak sevgi ve ortak güzellik vardır. İyilik Platon'un İyi ideasından, sevgi Alice'in sevgi dolu yüreğinden, güzellik ise Peygamberimizin güzel ahlakından gelir. Platon'un Hz. Muhammed'in ve Alice'in yaptıkları yolculuklardan anladıkları hakikat budur.

Tarık Tufan'ın Hira Dağı ve Umutsuzluk Üzerine yaptığı konuşmasında dediği gibi "Kendi Hirasını bulan herkesle Tanrı konuşur."²¹⁸ Çalışmamız kapsamında bu söz; mağaradan zincirlerini koparıp çıkabilen, kendi Hirasını bulan ve tavşan deliğinden atlama cesareti gösteren kişi elbet hakikati anlar şeklinde anlaşılabilir.

Çalışmamızın esas amacı olan birbirinden farklı üç yoldan ve bu yolların çok benzer evrelerinden hareketle tek bir hakikate ulaşma iddiamızı desteklemek için sırasıyla üç farklı yol incelenmiştir. Giriş kısmında hakikatin ne olduğunu genel anlamıyla ortaya koyup diğer üç bölümde ise özel olarak felsefi, dini ve masalsı anlamlarıyla ele alınmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümü Platon özelinde, hakikate felsefi yolculuktur ve bu bölümde "felsefenin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı?, ilk filozofların, sofistlerin ve

²¹⁷ Bknz: Kur'an 74/2.

²¹⁸ Tarık Tufan, "Hira Dağı ve Umutsuzluk Üzerine" (Erişim Tarihi 04.08.2008), https://www.youtube.com/watch?v=B1_eQ6Rgus4

Platon'un felsefelerinin nasıl şekillendikleri?, Platon'un idealarının ne olduğu?" soruları cevaplandırılarak Platon'un idealar öğretisinden hareketle hakikatin ne olduğu ortaya konulmuştur. Platon için hakikat ideaların bilgisi ve hatta özel olarak Platon için en büyük ve diğer her şey sayesinde varlık bulan İyi İdeası olarak karşımıza çıkmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümü Allah'ın Resulü ve elçisi Hz. Muhammed ile hakikate felsefi yolculuktur. Ve bu bölümde "Dinin ne olduğu?, Arap yarımadasının İslam öncesi sosyal, kültürel ve dini olarak durumunun nasıl olduğu?, Peygamberin Hira mağarasına gitme nedeni?" gibi sorular cevaplandırılarak İslam dininin, tevhid hakikati ortaya koyulmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberi olduğu İslam dininin hakikati Kur'an'dır, vahiydir. Kur'an hakikatin bilgisidir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü olan Alice ise hakikatin masalsı yönü olarak çalışmamızın konusu olmuştur. Bu bölümde, masalın yazarı Lewis Carroll'un kim olduğu ve Alice'in hangi dönemde ne amaçla yazıldığı cevaplandırılmış, Alice Harikalar Diyarının kısa bir özeti yapılarak, kitaptaki metaforların ne anlama geldikleri açıklanmıştır.

Tezimizde ele aldığımız Platon, Hz. Muhammed ve Alice kendi hakikat yolculuklarını üç evrede gerçekleştirmiştir. Bunlar; Arama, ayrışma ve anlama evreleridir.

Platon, Hz. Muhammed ve Alice birbirinden çok farklı şeyleri merak ederek, sorular sorarak arayışa başlamışlardır. Bu, yol hangi yol olursa olsun hakikate giden sürecin ilk evresinin merakla başlayan arama olduğunu gösterir. Hakikat yolculuğunun ikinci aşaması da bu sorulara verdikleri cevaplarla, içlerinde yaşadıkları mevcut düzenden arınıp uzaklaşmaları ayrışmaları olmuştur. Ayrışma evresinde Platon, sofist zihniyetten, Hz. Muhammed şirk zihniyetinden, Alice ise kendi eski inanç ve doğrularından ayrışmıştır.

Platon, tüm felsefesini kendilerini çürütmek için kurguladığı sofistlerden kurduğu idealar dünyasıyla elde ettiği sağlam bilgi zeminiyle ayrışmıştır. Bunun içinse mevcut olan görüngüler dünyasından da ayrışıp kendisine yeni bir dünya kurgulamıştır. Bu dünyaya erişmekte ancak bedenden ayrışabilen ruh için mümkündür. Böylece Platon ayrışma evresinde hem sofist zihniyetten, hem içinde bulunduğu mevcut dünyadan hem de bedenden ayrışma yaşamıştır.

Hiz. Muhammed ise tevhid ile birlikte Şirk inancından ayrışma yaşamadan öncesinde içinde yaşadığı toplumdan ayrışıp, bedenden ibaret olmadığının bilinciyle başka bir âleme, Hira Mağarasına gitmeye başlamıştır. Hira Mağarasında aldığı vahiyde tüm insanlığın bu dünyasıyla öte dünyasını ayrıştırmak insanı iki dünyalı bir canlı haline getirmiştir.

Dünyalarını ayrıştırmaya henüz masalın başında başlayan Alice'in ablasıyla normal şekilde yaşadığı ve Harikalar diyarı olmak üzere iki ayrı dünyası vardır. Ve bu iki ayrı dünya masalın en başında Alice'in atlayarak kendi hakikat yolculuğunu başlattığı tavşan deliğıyle birbirinden ayrıştırılmıştır.

Platon, Hiz. Muhammed ve Alice aramayla başladıkları yolculuklarında ne olmadıklarını, karşılarında oldukları zihniyetlerden fark edip onlardan ayrımışlardır. Ayrışma evresi bir özgürleşme temsilidir. Özgürleştikten sonra sıra artık üçüncü evreye yani; ne olmadıklarını bilen bu isimlerin, ne olduklarını anlama evresine gelmiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız Platon, Hiz. Muhammed ve Alice başladıkları arayışla ve yaptıklarıyla hakikatle direkt buluşmuş değillerdir. Üç isminde buldukları şey; kendilerini hakikati anlamaya götürecek olan yoldur. Kendi yollarını bulmuşlardır. Bu yüzden çalışmamızın başlık isimleri, "Hakikate Felsefi Yolculuk", "Hakikate Dini Yolculuk" ve "Hakikate Masalsı Yolculuk" şeklinde olup, esas olan hakikatin bir yolculuk olduğunu ve ancak kendi yolunu bulanların hakikati bulma ihtimali olduğunu bu şekilde ortaya koymuş olduk. Yani anladıkları hakikat buydu. Yolunu bulmak insan olmanın en temelinde yer alır, çünkü "y-ol'unu" bulmak demek, ol-maya, ol-gunlaşmaya başlamak demektir.

Hiz. Muhammed bir hakikat ve bir anlam arayışındaydı. İnsan eliyle yapılmış, aciz ve kendilerine bile faydaları dokunmayan putlardan çok ayrı bir hakikatin arayışındaydı. Ancak böyle bir arayış içindeyken günlerini kendisine aradığı anlamı bulduracak bir mağarada düşünmeye ayırarak geçirebilirdi. Platoncu bir deyişle; bir insan ancak hakikat ve anlam arayışındayken zincirlerinden kurtulup, mağaradan çıkıp aydınlığa kavuşabilirdi. Masalsı yolculuk olan Aliceci bir deyişle ise; bir çocuk ancak böyle bir hakikat arayışı uğruna yukarı geri nasıl döneceğini düşünmeden bir tavşan deliğinden atlayıp, harikalar dünyasıyla tanışabilirdi. Bu yüzden hakikat, bir merakla,

arayışla başlar. Üç yolda merakla başlamıştı arayışa ve bu merakla başladıkları arayışları kendilerini anlama noktasına getirmişti onları.

Felsefenin, dinin ve masalın temsilcisi olan Platon, Hz. Muhammed ve Platon kendi yolculuklarının ve yolculukta geçirdikleri evrelerin benzerliğinden, arayışlarının ve ayrılışlarının süreçsel ve biçimsel benzerliğinden ve son evrede anladıkları şeyin özünde insanın kendisi olması ve kendi yolunu bulması fikirlerinin benzer olmasından hareketle çalışmamız hakikatin tek olduğu yönünde pozitif bir tavırla sonuçlanmıştır. Bunun en temel sebebi bahsettiğimiz tüm bu evrelerdeki süreçlerin benzer olmasıdır. Ancak tek bir hakikat varsa birbirinden farklı olan felsefenin, dinin ve masalın geçtikleri evreler bu kadar benzer ve ulaştıkları sonuç bu kadar yakın olur. (Bu anlamda dini hakikat yolculuğunda da bahsettiğimiz üzere dinin hakikati felsefenin ve masalın hakikatini kuşatıcı ölçüde büyük ve bütünseldir.)

Hakikatin son evresinde insan kendini bilmeye ve anlamaya başlamıştır. Bu evreye her bir birey ulaşabilir mi bilinmez ama çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi hakikat varılan tek bir noktadan ziyade gidilen bu yolların kendisidir. Her birey için açılacak kendi yolu vardır ve her yol çalışmamızın da göstermeye çalıştığı üzere biricik tek hakikate çıkacaktır. Din, felsefe, çocuk masalı her birinin yolu özelinde kendi yoludur genelinde ise tek ve biricik olan hakikatin yoludur. Hakikatin yolunda olduğunu anlayan insan hem gittiği yolu hem kendini bilmeye başlar. Kendini bilen Rabbini, Rabbini bilende O'nun karşısında haddini bilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayıncılık, 2009.
- Adler, Alfred. *İnsan Tabiatını Tanıma*. Çeviren Ayda Yörük. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*. Ankara: V Yayınları, 1989.
- Ahmet Önkal, Adem Apak, Bünyamin Erul. *H. Peygamberin İzinde*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- Akbay, Yunus Emre. «İdealar Bağlamında Platon'da Akıl İlkellerinin Analizi.» *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017: 135.
- Akdemir, Salih. «Müşriklerin Kur'an'ı Kerim ve H. Muhammed'e Yaklaşımları.» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989.
- Albayrak, Ahmet. «Gerçeklik ve Geleneğin Açılımı Olarak Din ve İnsan.» *III. Uluslararası Felsefe Kongresi*. Düzenleyen: Gürkan Kaya. Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 23-25 Ekim 2014. 54-56.
- Anamur, Süleyman. «Din Nedir ve Ne Değildir?» *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1973: 20.
- Arendt, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında: Siyasi Düşünce Konulu Sekiz Deneme*. Çeviren Onur Eylül Kara Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Aristoteles. *Metafizik*. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Divan Kitap, 2017.
- Aristoteles *Metafizik*. Çeviren Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- Aristoteles. *Metafizik*. Çeviren Prof. Dr. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2014.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*. 9. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Atay, Hüseyin. *Cehaletin Tahsili*. Ankara: Atay Yayıncılık, 2018.
- Aydın, İbrahim Hakkı. «Bir Felsefi Metafor "Yolda Olmak".» *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi VI 1* (2006): 10-21.
- Babuççu, Ali Han. «Presokratiklerden Platon'a Logos Kavramı.» *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016. 1-192.
- Bağdatlı, Özlem. «Bilgelik ve Felsefe İlişkisi.» *Kesit Akademi Dergisi*, no. 16 (2018): 280-291.
- Başcı, Vahdettin. «Akıl ve Vahiy Yönünden Doğru Düşünme.» *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997: 211-212.
- Başcı, Vahdettin, Tuncay İmamoğlu, Ruhattin Yazzoğlu. *Din Felsefesi*. Erzurum: Eser Yayınları, 2020.
- Bıçak, Ayhan. *Felsefenin Kuruluşu*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Blackburn, Simon. *Devlet ve Platon*. İstanbul: Versus Kitap, 2014.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Boyacıoğlu, Ramazan. «H. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi.» *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001.
- Bozkurt, Nahide. «H. Muhammed'in Biyografisi Üzerine .» *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002.

- Burkert, Walter. *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*. Çeviren Mehmet Fatih Yavuz. İstanbul: İlhaki Yayınları, 2017.
- Burnet, John. *Yunan Felsefesi*. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 2013.
- Candan, Ergun. *Son Üç Peygamber*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayıncılık, 2022.
- Carroll, Lewis. *Alice Harikalar Diyarında*. Çeviren Kıymet Erzincan Kına. İstanbul: İlhaki Yayınları, 2010.
- Carroll, Lewis. *Alice Harikalar Diyarında*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Carroll, Lewis. *Alice Harikalar Diyarında*. 12. Çeviren Sinan Ezber. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Carroll, Lewis. *Aydanan İçeri ve Alice'nin Gördükleri*. Çeviren Kıymet Erzincan Kına. İstanbul: İlhaki Yayınları, 2010.
- Cevici, Ahmet. «Platon'un Devletteki Bölünmüş Çizgi Analojisi.» *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 1994.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Çağrı, Mustafa. «İslam Ansiklopedisi.» *"Hakikat"*. Cilt 15. Düzenleyen: Mustafa Çağrı. Türkiye Diyanet Vakfı, 1997. 177.
- Çakmak, Cengiz. «Platon Felsefesinde Anlam Problemi.» *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1991.
- Çetin, Yalçın. «Kur'an'da ve Felsefede Hikmet Kavramı.» *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, no. 1 (2020): 1-23.
- Deleuze, Gilles. *Anlamın Mantığı*. Çeviren Hakan Yücefer. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2015.
- Demir, Ata. «Antikçağ, Ortaçağ ve Modern Dönemde Töz Metafiziğine Dayalı Hakikat Anlayışı ve Eleştirisi.» Böl. 4. Bölüm, *Felsefe ve Din Bilimleri Yazıları*, yazar Ata Demir, 71-102. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.
- Doğan, Nergis. «Bildiğimiz İlk Felsefe.» *Gazete Makalesi*. Akşam Gazetesi, 09 05 2014.
- Doğan, Nergis. "Bildiğimiz İlk Felsefe." *Gazete Makalesi*. 09 05 2014.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Asr-ı Saadet*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Erdem, Hüseyin Suphi. «Varlığın Cezbesinde Dil ve Hakikat-Nietzsche Değimleriyle.» *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012: 13-33.
- Erdem, Umut. «Alice Harikalar Diyarında Gizlenmiş Pandora'nın Kutusunu Açarken.» *T24-K24*, 2017: 1-6.
- Fazlıoğlu, İhsan. <http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-hakikat-mi-gercek-mi-hangisi-hakikidir.html>. 16 Temmuz 2014. <http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-hakikat-mi-gercek-mi-hangisi-hakikidir.html>.
- Fevziye Eyigör Pelikoğlu, Hatice Karaca. «Fantazmagorik Bir Mekan: 'Alice' İmgesi ve Harikalar Diyarında Dönüşüm.» *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 2019.

- Gardner, Martin. *Alice: The Annotated Alice*. Çeviren Müge Sözen. İstanbul: Everest Yayınları, 2020.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- Güner, Ünal. *Kaderin Kodu*. İstanbul: Destek Yayınları, 2018.
- Hamidullah, Muhammed. *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*. Çeviren Ülkü Zeynep Babacan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003.
- Hart, Michael H. *The 100: A Ranking of the Most Influential Person in History*. New York City: Hart Publishing Company, 1992.
- Haşlakoğlu, Oğuz. «Platon Düşüncesinde aletheia.» *Uludağ Üniversitesi Fen-Edwebyat Fakültesi Dergisi*, 2008: 206.
- Heidegger, Martin. *Felsefe Ne Demektir?, Hakikat Nedir? - Felsefi Fragmanlar*. Çeviren Medeni Beyaztaş. İstanbul: Efkâr Yayınları, 2004.
- Heidegger, Martin. *Nedir Bu Felsefe?* Çeviren Dürrin Tunç. İstanbul: Logos Yayıncılık, 1990.
- Herakleitos. *Fragmanlar*. Çeviren Cengiz Çakmak. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Hızır, Nusret. «Kavram İncelemeleri IV Hakikat Kavramı Üzerine I .» *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1955: 57-61.
- İlboğa, Mustafa. «Platon Epistemolojisinde Episteme.» *International Periodical For the Languages and History of Turkish or Turkic Volume 9*, no. 11 (2014): 287.
- İshak, İbn. *Siretü İbn İshak*. Çeviren Selahattin Yıldırım. Ankara: Ankkara Okulu Yayınları, 2021.
- İsi, Hasan. «"Gerçek" ve "Hakikat" Sözcükleri Üzerine Felsefi ve Dilbilimsel İnceleme.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 181-195.
- Jaspers, Karl. *Felsefe Konuşmaları*. Çeviren Abdurrahman Aliy. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Jones, W. T. *Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi I*. Çeviren Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006.
- Jones, W. T. *Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi I*. Çeviren Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006.
- Karahan, Fazıl. «İnsani Varlığın Hakikat Arayışı .» *Felsefe Dünyası*, 2012: 166-183.
- Karahan, Fazıl. «İnsani Varlığın Hakikat Arayışı.» *Felsefe Dünyası*, 2012: 166-180.
- Keklik, Nihat. *Türk İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996.
- Kenny, Anthony. *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*. Çeviren Şeyma Yılmaz. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Keskinoğlu, Osman. *Siyer-i Nebi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Köktürk, Milay. "Hayret Üzerine." *Türk Yurdu Dergisi*, 2012.
- Köse, Yusuf. "Mitos ve Logos Bağlamında Platon'un Anamnesis Kuramı." *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa, 2021.
- Kur'an-ı Kerim - Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4612/29-ayet-tefsiri>. 2023.

- Wachowski, Lily. Wachowski Lana (Yönetmen, Senarist). *The Matrix*. Warner Bros. Entertainment, 1999.
- M. Cinbis, S. Aysun. «Alice in Wonderland Syndrome as an Initial Manifestation of Epstein-Barr Virus Infection.» *The British Journal of Ophthalmology*, no. 76 (1992).
- Mevdudi, Seyyid Ebul Ala. *H. Peygamberin Hayatı*. Çeviren Ahmed Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- Tarihi Olaylar. "Nietzsche'den Rousseau'ya Çocuklar İçin Söylenmiş Özlü Sözler." 27.06.2023, <https://www.tarihiolaylar.com/galeriler/nietzsche-den-rousseau-ya-cocuklar-icin-soylenmis-ozlu-sozler-144>. .
- Nils Gilje, Gunnar Skirbekk. *Felsefe Tarihi*. Çeviren Şule Mutlu Emrah Akbaş. İstanbul: Kesit Yayınları, 2006.
- Özden, Osman Elmalı-H. Ömer. *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2012.
- Özden, Prof. Dr. H. Ömer, ve Prof. Dr. Osman Elmalı. *İlkçağ Felsefe Tarihi Metinleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.
- Özel, Nilüfer Üstündağ. «151 Yaşındaki "Alice Harikalar Diyarında" Serüvenine İllüstratif Bir Bakış.» *Sanat ve Tasarım Dergisi* 7, no. 1 (2017): 136-148.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2006.
- Platon. *Devlet*. Çeviren M. Ali Cimcoz Sabahattin Eyüpoğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Platon. *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Platon. *Kratylos*. Çeviren Cenap Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2000.
- Platon. *Mektuplar*. Çeviren İrfan Şahinbaş. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 1999.
- Platon. *Mektuplar*. Çeviren Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayıncılık, 2010.
- Platon. *Phaidon*. Çeviren Kemal Yetkin H. Ragıp Atademir. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2001.
- Platon. *Phaidros*. Çeviren Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Platon. *Sofist*. Çeviren Cenap Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2000.
- Platon. *Timaious*. Çeviren Erol Güney. İstanbul : Sosyal Yayınları, 2011.
- Ritchie. *Doing Oral History*. New York: Oxford University Press, 2015.
- Roberts, J.M. *Avrupa Tarihi*. Çeviren Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2010.
- Russell, Bernart. *Felsefe Tarihi*. Çeviren Muammer Sencer. İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. «İslam Maddesi.» *Ansiklopedi Maddesi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Şar, Güvenç. «Dissoi Logoi.» *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2013. 32-33.
- Tamen, Miguel. *Sanat Neye Benzer*. Çeviren Nedim Çatlı. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

- TDK *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Temizkan, Vedi. "Platon'un Phaidon Diyaloğunda Anamnesis Kavramı." *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016.
- Uçak, Özgür. "Felsefî Farklılaşma Sorulardan Değil Cevaplardan Doğar: Sofistler ve Platon." *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006: 69-70.
- Urgan, Mine. *İngiliz Edebiyatı Tarihi III*. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1991.
- Ülkü, Hayati. *İslam Tarihi*. İstanbul: Çile Yayınevi, 1977.
- Ünal, Ali. *Mekke Resullerinin Yolu*. İstanbul : Pınar Yayınları, 2012.
- Vico, Giambattista. *Yeni Bilim* . Çeviren Sema Özal. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007.
- Vorlander, Karl. *Felsefe Tarihi*. Çeviren Orhan Saadeddin Mehmet İzzet. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Whitehead, Alfred N. *Process and Reality*. Düzenleyen: David Griffin Ray. USA: The Free Press, 1979.
- Wikipedi, "Wikipedi-ÖzgürAnsiklopedi." 14.08.2022, <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Muhammed&oldid=28313070>.
- Yaran, Cafer Sadık. *Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Yavuz, Kerim. *Günümüzde İnancın Psikolojisi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013.
- Yiğit, Rezzan İlke. "Philosophy as Anti-Sophistic." *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Boğaziçi University Institute of Social Sciens, 2004. 89.
- Yüce, Fatma. "Sophialogos'tan Logosophia'ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 47 (Aralık 2019): 321-352.
- Zeller, E. *Grek Felsefesi Tarihi*. Çeviren A. Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları, 2004.
- Zeller, Eduard. *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul : Say Yayınları, 2000.
- Zübeyir Saltuklu, Muhammed Toprak. "Platon, Aristoteles, Jaspers ve Heidegger'e Göre Hayret Kavramı." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021: 159-167.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep Karakelle	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Felsefe Bölümü
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	